

Samtida Gränser – Framtida Gränser

**Dokumentation av doktorandkonferens,
oktober 2000**

Score Rapportserie 2000:16
ISBN 91-7265-91-7265-205-5
ISSN 1404-5052

Samtida Gränser - Framtida Gränser

**Dokumentation av doktorandkonferens,
oktober 2000**

Sammanställd av:
Anna-Maria Lagrelius
Göran Sundström
Renita Thedvall

SCORE
(Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor)
106 91 Stockholm

Innehållsförteckning

Introduktion	1
Vi eller dom, här eller där? Informationsteknik och uppgifters organisatoriska och geografiska lokalisering. <i>Av Fredrik Augustsson</i>	4
Gazpacho with Surströmming Identity in Culturally Diverse Groups. <i>Av Ester Barinaga</i>	16
”Cultural in design but financial in aim” Negotiating heritage for public display. <i>Av Lizette Gradén</i>	28
We are People Too: Notions of Humanness among Homeless Russians. <i>Av Tova Højdestrand</i>	35
Good Corporate Citizenship. <i>Av Magdalena Kettis</i>	40
Inte bara ont i magen... <i>Av Anna-Maria Lagrelius</i>	51

Introduktion

Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor (Score) är ett mångvetenskapligt forskningscentrum som drivs i samarbete med Stockholms universitet och Handelshögskolan. Syftet är att initiera, bedriva och sprida forskning om det moderna samhällets organisering, med särskilt betoning på offentlig sektor. På Score arbetar ett 30-tal personer från sex olika discipliner: etnologi, företagsekonomi, historia, socialantropologi, sociologi och statsvetenskap. Ungefär halva arbetsstyrkan utgörs av doktorander.

Att bedriva avhandlingsarbete inom denna mångvetenskapliga miljö har flera fördelar. Inte minst finns goda förutsättningar för bredare och insiktsfulla diskussioner kring olika problemställningar, metoder och teorier. Centrets begränsade storlek gör också att utbytet många gånger får en vardaglig prägel; i vissa fall tar det närmast formen av ett kontinuerligt tvärvetenskapligt samtal. Men att vara doktorand på Score kan också innebära vissa nackdelar. Alla doktorander på Score genomför formellt forskarutbildningarna vid sina respektive moderinstitutioner. Och det är inte helt lätt att, vid sidan av aktivi-

teterna på Score, hinna med att ta del av institutionernas alla olika aktiviteter. Doktoranderna löper alltså viss risk att distanseras från moderinstitutionerna. Inte minst kan det vara svårt att vårda relationerna med andra doktorander vid institutionerna.

Av den anledningen tog doktoranderna vid Score under våren 2000 initiativ till en särskild doktorandkonferens, som främst var tänkt som ett möte mellan doktoranderna på Score och doktoranderna vid deras moderinstitutioner. (Även andra doktorander skulle dock komma att delta.) Syftet var delvis att utbyta kunskaper om det arbete som doktoranderna på Score och på de olika institutionerna bedriver, men också att mer allmänt stärka samhörigheten mellan doktoranderna.

Konferensen, som genomfördes den 2 oktober 2000, samlade ett 20-tal deltagare. Var och en ombads att skriva ett kortare papper (högst 8 sidor) på temat *Samtida och framtida gränser*, och då gärna inom ramen för sina avhandlingsämnen. Deltagarna indelades i fyra mindre grupper med följande teman: identitetsskapande, konsten att definiera, rörliga gränser och privat-offentligt. Under dagen diskuterades de olika papperena i dessa grupper.

Den här rapporten är ett slags dokumentation av konferensen. Vi har för det ändamålet valt att presentera sex papper som diskuterades på konferensen. Dessa har valts utifrån olika kriterier. Dels befinner sig doktoranderna i olika faser i sitt avhandlingsarbete. Medan en del samlar empiri, eller förkovrar sig i teorier och metoder, håller andra på att skriva kring redan insamlad empiri. Förutsättningarna att skriva papperena har således sett olika ut. Vi väljer här att presentera mer empiriskt inriktade papper. Vi vill också belysa konferensens bredd. Således representerar författarna flera olika discipliner, och det finns också med papper från alla fyra temagrupperna. Nedan presenteras texterna och dess författare i korthet.

Vi eller dom, här eller där? är skriven av Fredrik Augustsson, doktorand vid Sociologiska institutionen, Stockholms universitet, men verksam vid Arbetslivsinstitutet (ALI). Augustsson ställer frågan hur den pågående och intensifierade IT-utvecklingen påverkar organisationers (företags) gränser, och då framför allt externt gentemot andra organisationer. Håller gränserna på att upplösas eller är det möjligen så att de förstärks som en följd av IT-utvecklingen? Augustsson väljer att diskutera denna fråga utifrån två begrepp som ofta används när organisationsbegreppet definieras, nämligen arbetsdelning och organisatorisk tillhörighet. IT-utvecklingens effekter för organisationer exemplifierar han med fenomenen telependling, nätverk och virtuella organisationer. Diskussionen förs utifrån empiri hämtad från två typer av organisationer: interaktiva medieproducenter och Call Centers. Utifrån sitt material drar Augustsson slutsatsen att organisationernas gränser inte nödvändigtvis minskar i betydelse som en följd av IT-utvecklingen. Att organisationerna inordnas i nätverk, använder sig av telependling och deltar i virtuella organisationer behöver inte betyda att arbetsdelningen mellan dem och andra organisationer blir mindre skarp. Inte heller behöver det betyda att de anställdas organisatoriska tillhörighet blir otydligare. Man måste se till andra faktorer än enbart IT-utvecklingen.

Gazpacho with Surströmming – Identity in Culturally Diverse Groups är skriven av Ester Barinaga, doktorand vid Handelshögskolan i Stockholm och verksam vid The Center for Advanced Studies in Leadership (CASL). Texten belyser hur deltagarna i en internationell arbetsgrupp strukturerade arbetet

med hjälp av diskursiva gränser i termer av metaforer och definitioner, vilka möjliggjorde tolkning och meningsskapande av såväl hur arbetet förflöt som vad som skulle åstadkommas. Exempelvis var deltagarnas identitet i termer av kulturella gränser en initial strukturerande aspekt. Genom interaktion och arbete kom professionella erfarenheter att fungera som gränsdragande. Och i slutet av projektet kom i stället de strukturerande begreppen att handla om det upplevda ansvars gränser. Texten blir därmed en spännande resa i hur organisationsmedlemmarnas identitet växlar mellan olika strukturerande diskurser.

We are People too: Notions of Humanness among homeless Russians är skriven av Tova Höjdestrand som är doktorand vid Socialantropologiska Institutionen, Stockholms universitet. Höjdestrand har gjort fältarbete bland hemlösa i S:t Petersburg, Ryssland. Höjdestrand belyser i sin text gränsen för mänsklighet respektive omänsklighet. Det omgivande samhället betraktar hemlösa som svaga, moraliskt underlägsna och i avsaknad av människovärde. Att verbalt bearbeta gränsen för det mänskliga blir därför en del av de stigmatiserades identitetsarbete. Deras hantering av kategorin "mänsklig" kan te sig motsägelsefull men är i grunden en pragmatisk strategi för att bevara en egen självaktning.

"Cultural in design but financial in aim" – Negotiating Heritage for Public Display är skriven av Lizette Gradén som är doktorand vid Etnologiska Institutionen, Stockholms Universitet. Gradén har gjort fältarbete i staden Lindsborg, som grundades 1869 av emigranter från Sverige. Gradén vill göra oss uppmärksamma på betydelsen av kontroll, estetik och ekonomi när kulturarv skapas. Var går gränsen mellan vad som är kulturarv och vad som är kommersiell aktivitet? Gradén menar att paraden som ingår i Svensk Hyllningsfest i Lindsborg visserligen är kulturell i sin design, men att den framförallt är kommersiellt skapad. Det går att skönja i organisatörernas kriterier för hur paraden skall utformas. Paraden skall, enligt organisatörerna, i fråga om estetik påminna om andra stora parader i USA, och i fråga om kulturarv endast föra fram enkla budskap och svenska symboler som kan förstås av andra, utanför Lindsborg. Detta öppnar upp ett utrymme för att kommersialisera paraden och göra den till en turistattraktion för hela USA.

Good Corporate Citizenship är skriven av Magdalena Kettis, doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Textens utgångspunkt är det empiriska material Kettis erhållit i samband med en studie om hur svenska multinationella företag hanterar politiska risker. Studien visar att företag finner det allt viktigare att identifieras som ansvarsfulla samhällsmedborgare. Kettis belyser i sin text aspekter på och implikationer av företagsidentitet i termer av socialt ansvarstagande – ett karaktärsdrag som allt fler företag försöker infoga i sin identitet. Men varför önskar företagen bli goda samhällsmedborgare? Kettis föreslår att det kan vara ett uttryck för nya gränsdragningar vad gäller ansvarsuppdelning mellan stat och marknad, men också ett svar på förändrade normer bland konsumenterna, vilket också ger strategiska möjligheter.

Inte bara ont i magen... är skriven av Anna-Maria Lagrelius, doktorand vid Handelshögskolan i Stockholm och verksam vid Score. Lagrelius diskuterar gränsdragningsproblematiker inom läkemedelsområdet. Utifrån exemplet magproblem och läkemedlet Losec visar hon, att vad som skall uppfattas som problem och lösningar formas i ett komplext samspel mellan vetenskap, politik och individuella bedömningar hos läkare och patienter. Genom att definiera en

viss magåkomma som en viss typ av sjukdom ges patienterna ingen rätt till behandling, vilket innebär besparingar för samhället. Definieras åkomman däremot som en annan typ av sjukdom ges patienterna rätt till behandling, vilket leder till höga kostnader för samhället. Men vad avgör egentligen vem som har rätt att definiera en magåkomma på ett visst sätt – hur får man tolkningsföreträde att sätta gränser?

Vi eller dom, här eller där?

Informationsteknik och uppgifters organisatoriska och geografiska lokalisering

Fredrik Augustsson

Inledning

De senaste tjugofem åren har det skrivits en hel del om det förändrade samhället där termer som postindustriellt, postmodernt, nätverks-, service- och informations-samhälle cirkulerat. Det har rört områden som klassamhällets försvinnande, nationalstaternas minskade betydelse, globaliseringen av masskulturer liksom uppkomsten av globaliserade subkulturer och förändringar i närings- och arbetslivet. En mängd orsaker har givits till dessa, i vissa fall observerade men oftare förväntade, förändringar. Globalisering, individualisering, ny (informations)teknik och förändrade kulturmönster är bara några förklaringar. Inte sällan är det svårt att skilja orsaker och förväntningar från förhoppningar och farhågor i dessa diskussioner: visionen om den befriade individen paras med rädslan för storebror som ser allt och Foucaults beskrivning av Panopticon i digital tappning.

I den här texten diskuteras en begränsad del av det förändrade samhället, arbetslivet, och en av de orsaker till förändring som ofta nämns, de snabba innovationerna inom och spridningen av informationsteknik (IT).¹ Det är framförallt en aspekt av det förändrade arbetslivet som undersöks, nämligen IT-utvecklingens betydelse för organisationers (företags) interna och externa gränsdragning, samt nödvändigheten av att se det i förhållande till geografisk placering. På grund av omfånget är texten till sin karaktär argumenterande snarare än heltäckande, och tanken är att den främst ska fungera som diskussionsunderlag. Men för att konkretisera och exemplifiera argumentationen relateras den till två områden vilka, på delvis olika sätt, är nära knutna till diskussionen om IT och organisationers gränsdragning: interaktiva media-producenter och Call Centers.²

Texten inleds med en diskussion av organisatoriska gränsdragningar, där begreppen organisatorisk tillhörighet och arbetsdelning inom och mellan organisationer lyfts fram som centrala. Därefter beskrivs olika organisationslösningar som ofta nämns i samband med IT-utvecklingen. Sedan följer en beskrivning av interaktiva medieproducenter respektive Call Centers; vad de sysslar med, hur de är organiserade och deras koppling till IT. Avslutningsvis förs en sammanfattande diskussion om förhållandet mellan IT, organisationers gränser och geografiska placering.

¹ Mistlurar, trummor och flaskpost är alla exempel på IT. I den här texten avses inte dessa, utan snarare moderna former av IT baserade på telekommunikation och Internet.

² Det empiriska materialet om den interaktiva mediesektorn hämtas från pågående studier av den svenska interaktiva mediebranschen gjorda på Arbetslivsinstitutet tillsammans med Åke Sandberg. Materialet angående Call Centers hämtas från en opublicerad sammanställning av internationell forskning om Call Center författaren gjorde våren 2000.

Organisatorisk gränsdragning

Sedan studiet av organisationer inleddes har det skett en gradvis utvidgning av studieobjektet från själva organisationen till dess omgivning. Samtidigt har det skett ett öppnande av studieobjektet, där gränser mellan, inom och utanför organisationen anses minska i betydelse. Ahrne (1994) har en viktig poäng när han menar att organisationer är både slutna och öppna system. Man får inte likställa ökade relationer mellan organisationer med att organisatorisk tillhörighet och gränser minskar i betydelse. Ökade samarbeten mellan organisationer betyder givetvis inte att individer kan välja att tillhöra vilka organisationer som helst. En utgångspunkt för att beskriva organisationers gränsdragning och det ökade samarbetet mellan dem är att utgå från två grundläggande och inbördes relaterade begrepp inom samhällsvetenskap: organisatorisk tillhörighet respektive arbetsdelning (inom och mellan organisationer). Begreppen tillhör mer eller mindre definitionen av vad en organisation är.

En central del av organisatorisk tillhörighet är det formella medlemskapet (i företag vanligen representerat av anställningen), som via en överenskommelse dikterar vem som har rätt att bevista en organisation, vad den individen ska göra där och vilka delar av den individuella friheten som ges upp i utbyte mot del i de kollektiva resurserna organisationen förfogar över (Barnard 1938; Ahrne 1994). Tillhörighet kan även beskrivas som individens känsla av gemenskap, likhet med t.ex. en grupp, organisation, profession eller etnisk grupp (ett större kollektiv). I den här betydelsen av tillhörighet spelar saker som lojalitet, tilltro och engagemang stor roll. Även om element av detta ingår i det organisatoriska medlemskapet är det inte centralt, det är snarare önskvärda effekter. Organisatorisk tillhörighet i betydelsen gemenskapskänsla är mer komplicerat, och där är frågor om gränsdragning annorlunda. Det kommer inte att beröras här.

Begreppet arbetsdelning har främst använts av klassiska ekonomer, strukturfunktionalister och marxister. Dessa tre teoribildningar gav begreppet en funktionalistisk prägel, till viss del beroende på att de såg indelningen av funktioner som ett nollsummespel där minskad arbetsdelning inom företag leder till ökad mellan (för en samtida variant, se Lindbeck & Snower 2000). De ställde sig inte frågan om funktionen skulle utföras över huvud taget. Begränsningarna med den här statiska bilden på arbetsdelning blir tydlig när man studerar innovationer som skapar nya funktioner, vilka ibland t.o.m. bildar nya branscher (se Carroll & Hannan 1995 och 2000; Aldrich 1999). Framväxten av såväl Call Centers som Interaktiva medieproducenter är exempel på detta (se nedan). Tyvärr förs ofta diskussionen om vilken betydelse innovationer får för organisationers interna arbetsdelning avskilt från arbetsdelning mellan organisationer, vilket ibland gör att funktioner har en tendens att försvinna när de lämnar en organisation.³

Ett mer grundläggande problem som forskare inom de tre teoribildningarna har haft gemensamt är att de ibland negligerat att definiera vad som menas med arbetsdelning eller beskriva hur den verkligen ser ut. I stället har de fokuserat orsakerna till att arbetsdelningen ser ut som den gör och vilka

³ Ett exempel på det här är e-handel, där det ibland låter som om varorna som inhandlats på andra sidan jordklotet på något magiskt sätt dyker upp på postkontoret runt hörnet. Man verkar glömma bort att någon faktiskt måste paketera och transportera dem hela vägen. Det här är mest synligt ifråga om internationell arbetsdelning, i uttalanden som att jobben för icke högskoleutbildade kommer att försvinna (Sayer & Walker 1992).

konsekvenser den får. Adam Smith ([1776]1973) ansåg att arbetsdelning delvis växer fram för att den är ekonomiskt överlägsen.⁴ Emile Dürkheim ([1893]1997), och i ännu större utsträckning Talcott Parsons (1937), såg arbetsdelningen som funktionell för ett samhälles fortlevnad. Karl Marx ([1894]1973) såg arbetsdelningen som ett resultat av olika samhällsklassers relation till produktivkrafterna. Hur ny teknik påverkar arbetsdelningen, och vilka positiva och negativa konsekvenser den har för individer, har studerats av bl.a. Robert Blauner (1964) och Harry Braverman (1974), och efter dem av en rad forskare.

Ibland görs en åtskillnad mellan social och teknisk arbetsdelning, där det förra betyder arbetsdelning mellan och det senare inom företag. Utifrån Berger & Luckmanns, Giddens, Habermas med fleras diskussioner om det sociala skapandet av strukturer är det en ganska missvisande och olycklig indelning. Ingen form av arbetsdelning är vare sig helt igenom teknisk eller social. Den tekniska arbetsdelningen delas vidare upp i en horisontell och en vertikal axel, där en minskning av det förra innebär att fler funktioner tillförs en individ eller grupp, och det senare att de tillförs ökade befogenheter (Laestadius, 1992). Motsvarande indelning av social arbetsdelning görs sällan, där finns endast marknaden.⁵

Men insikten att organisationers form måste förstås i relation till omgivningen gör att arbetsdelning inom organisationer måste ses i förhållande till arbetsdelning mellan organisationer. 'Make or buy'-beslut (t.ex. Williamsons diskussion om marknad vs hierarki, 1975) blir i det här fallet en alldeles för förenklad bild, då marknaden främst är andra organisationer, inte en anonym annan (Perrow 1986). Och dessa synliga andra har organisationer olika former av relationer till, relationer som inte enbart kan ses i termer av köpare-säljare eller kontrakt (Ellickson 1998; Sayer & Walker 1992). I vissa fall är relationerna täta, som när andra organisationer är potentiella konkurrenter, när de tar tillvara majoriteten av organisationens produktion eller när de äger organisationen. I andra fall är relationerna klart mer perifera, som mellan en bilfabrik och det företag som fabriken köper pennor av. Man kan hävda att marknaden börjar där den synlige andre övergår till att vara osynlig.

Arbetsdelning är inte en teori utan ett analytiskt begrepp, ett redskap för att klassificera olika sätt att organisera arbete. Idag har begreppet till stor del försvunnit i den meningen. I stället jämför man olika lösningar i fråga om arbetets organisering utifrån mer eller mindre explicita kriterier. Ofta görs en jämförelse mellan nu och då, vilket oftast innebär en bred definition av den Tayloristiska organisationen eller Webers byråkratimodell, i motsats till TQM, flexible specialisation, BPR, Lean Production m.m. Det är givetvis viktigt att kunna särskilja olika organisatoriska lösningar från varandra, men om sättet att beskriva organisationer måste ändras för varje organisatorisk innovation blir det svårt att se vad som verkligen har förändrats och vad som är som förut (Karlsson 1997, Thompson 1999).

⁴ Vad den här överlägsenheten bestod i har diskuterats (Laestadius 1992), men det diskuteras inte här.

⁵ Precis som Sayer & Walker (1992) påpekar är det viktigt att även se arbetsdelningens spegelbild, sammanförandet av olika funktioner, vilket de benämner integrationen av arbete. Möjligen är relation ett bättre begrepp än integration eftersom det inte implicerar att alla funktioner förs samman till en fungerande helhet, och dessutom på ett bättre sätt synliggör maktrelationen mellan olika aktörer. Att vissa funktioner inte enkelt kan föras samman med helheten betyder inte att de skulle vara dysfunktionella för produktionen som helhet. Att dra sådana slutsatser är att falla in i funktionalistiska argument.

IT och de förändrade arbetssätten

Hur IT påverkar organisationers utformning har varit en av de stora frågorna inom såväl samhällsvetenskaplig forskning som media under de senaste åren. Telependling, dvs. möjligheterna att arbeta hemifrån (eller åtminstone inte på arbetsplatsen), nätverk och virtuella organisationer är tre exempel på vanligen förekommande utsagor om hur organisationer påverkas av IT. Gemensamt för dessa arbetssätt är en förmodad uppdelning i tid och rum av de olika delar som ingår i en större uppgift. I stället för att samla alla personer som utför en uppgift på en särskild plats mellan vissa klockslag, är arbetet spritt över ett större geografiskt område och över dygnets timmar. Detta skulle kunna beskrivas som ändrade gränsdragningar fysiskt, socialt, kognitivt och funktionellt (men inte organisatoriskt).

Ofta benämns den här utvecklingen ökad flexibilitet. Arbetssätten har setts som frigörande för individen, som ett sätt att komma ifrån (framförallt kontors)arbetets bojar: "Arbeta var du vill och när du vill." Att arbeta hemifrån betyder dock inte att arbeta utan organisatorisk kontroll. Direkt kontroll, i tayloristisk tappning, är bara ett sätt att övervaka organisationsmedlemmar (Thompson & Warhurst 1998). Olika former av målstyrning under delvis eget ansvar, som t.ex. projektarbete, är också en form av kontroll. Och den är troligtvis effektivare ur ledningens synvinkel, om än inte problemfri (Schwartz 1999). Kartläggningar visar dessutom att de "nya" arbetssätten i praktiken är betydligt mindre vanligt förekommande (om än växande) än i den allmänna diskursen (ibid.).

Det intressanta för vårt vidkommande är om dessa sätt att organisera arbetet har någon betydelse för gränsdragningar inom och mellan organisationer. Jag skall nedan närmare beskriva vad som avses med telependling, nätverk och virtuella organisationer och hur dessa arbetssätt relaterar till organisationers gränser uttryckt i arbetsdelning och organisatorisk tillhörighet.

Telependling

Att telependla innebär att organisationsmedlemmar utför en del av eller alla sina uppgifter på andra platser än organisationens fysiska lokaler, men att de samtidigt har kontakt med organisationen via data- eller telekommunikation. Även om telependling leder till skillnader gällande den geografiska plats där arbetet utförs (vanligtvis hemmet), så påverkar det inte den organisatoriska gränsdragningen. Personen som utför uppgifterna är fortfarande medlem av organisationen. Vem som helst kan inte sitta hemma och arbeta och sedan kräva en del av en organisations resurser. De som arbetar hemma kan inte heller fritt välja vilken organisation de skall arbeta för. Om det uppdragas att en telependlande anställd har arbetat med ett annat företags uppgifter en stor del av tiden hemma kommer hon eller han troligtvis att få sparken. Telependling behöver inte påverka arbetsdelningen vare sig inom eller mellan organisationer. Det är oftast samma uppgifter som utförs av samma person, men på en annan plats.

En diskussion om organisationers gränser får inte låsa sig till fysiska/geografiska gränser. Samtidigt är det givetvis så att den fysiska

placeringen spelar roll. Diskussioner har förts om var digitala lösningar skapas när de befinner sig i det virtuella och följaktligen kan färdas över jorden sekunds snabbt. Men frågan är troligtvis fel ställd. Det intressanta är snarare var och av vem arbetet utförs (Jackson 1999).

Nätverk

Innovations- och produktionsnätverk är begrepp som ofta används i dag för att beskriva hur nya tekniska produkter skapas. Tanken är att ett stort antal organisationer och individer inom samma eller närliggande områden är löst kopplade till varandra (jfr Granovetter 1973). Utifrån denna pool av aktörer samlas sedan flera organisationer (företag, forskningscentra, universitet, branschorganisationer och stater) och individer (anställda, konsulter, frilansare, forskare) för att tillsammans ta fram nya tekniska lösningar, eller producera befintliga. Begreppen i sig har ingen egentlig koppling till IT; i princip vilka uppgifter som helst kan skapas i ett nätverk. Men det har antagits att dessa nätverk kommer att öka i betydelse och omfattning. Orsaken är att tekniska innovationer och hela produkter blivit så dyra och komplexa att ingen enskild organisation har kapital eller kunskap nog för att utveckla eller producera dem, samtidigt som modern IT har gjort samarbete mellan organisationer enklare. En annan orsak är trenden att organisationer koncentrerar sig på sin upplevda kärnverksamhet, vilket leder till att organisationen inte besitter kompetens på många områden. En tredje orsak är den flexibilitet (på olika villkor) som finns i nätverk.

Det är möjligt att nätverk är vanligare i dag än förr, och att de innebär flera kontaktytor och tätare kontakter mellan medlemmar i olika organisationer. Men det betyder inte nödvändigtvis att gränserna mellan organisationer suddas ut. Det är fortfarande så att man noga håller reda på vilka organisationer olika individer i nätverken tillhör. Och det är inte fritt för vilka organisationer eller individer som helst att välja att ingå i olika nätverk. Nätverk är ofta slutna system i vilka man blir invald av andra medlemmar, och ofta upprättas tydliga avtal om vilka uppgifter man förväntas utföra.⁶ Om arbetssättet ska kallas nätverk är ibland osäkert; det rör sig snarare om ett avtal mellan organisationer eller en tillfällig organisation (organisationer kan ju ha enbart andra organisationer som medlemmar).

Nätverk har även setts som en motpol i förhållande till hierarkier och auktoritet, eller snarare som ett mellanting mellan marknad och hierarki. (Powell 1990; Hollingsworth & Boyer 1997). Det har setts som ett samarbete där maktrelationer saknar betydelse. Så är inte fallet. De är ofta stora skillnader i resurser mellan de organisationer som ingår i ett nätverk. Beroendet av ett specifikt projekt, liksom möjligheterna att dra sig ur, skiljer sig också markant mellan olika aktörer (Knights et al 1999). I Sverige kan Ericsson, Europolitan, Posten och Telia nämnas som exempel på företag som har varit centrala aktörer i en rad nätverk inom såväl interaktiva media som Call Centers.

Att innovation eller produktion i ökad grad sker i samspel mellan olika organisationer behöver inte betyda att den geografiska placeringen av olika uppgifter får större spridning. Forskning visar snarare att det är tvärtom

⁶ Att avtal existerar mellan olika aktörer i ett projekt betyder inte att relationen mellan aktörerna kan reduceras till kontrakt på det sätt som Coase (1960) och Williamson (1975) försöker göra gällande.

(Saxenian 1994, Fuchs et al 1999). För att ingå i den pool ur vilken aktörer väljs för att ingå i olika projekt är det oftast väsentligt att finnas geografiskt nära andra viktiga aktörer. Det paradoxala är att de organisatoriska kontrollmöjligheter som formell tillhörighet skapar möjliggör större geografisk spridning av interna enheter. I avsaknad av denna tillhörighet blir geografisk närhet viktigare, oavsett om moderna IT-lösningar gör det tekniskt möjligt att lokalisera sig i princip var som helst.

Det är främst dominerande aktörer som har möjlighet att ta mindre hänsyn till andra organisationer när de väljer lokalisering. Men resultatet blir ofta ändå detsamma, eftersom mindre aktörer tenderar att följa efter. Ett exempel på det är Europolitans lokalisering i Karlskrona/Ronneby-området, som fått en rad mindre aktörer att starta nya företag och etablera befintliga i området. I vissa fall etableras dock så många organisationer på en begränsad yta att även de stora känner behov att lokalisera sig där, eller åtminstone representeras av ett lokalkontor (en ambassadör om man så vill). Ekonomogeografer refererar ofta till detta som ett kluster, där den kritiska massan av aktörer och kunskap är så stor att en uppåtgående spiral skapas, med ständigt fler aktörer som etableras. Kända exempel är Silicon Valley, Kista och Hollywood.⁷

Virtuella organisationer

Med virtuella organisationer menas att flera medlemmar från olika enheter (såväl inom som mellan organisationer) tillfälligt eller permanent kopplas samman till en organisatorisk enhet med hjälp av avancerad IT, framförallt Internet (i form av e-mail, interaktiva webbsidor, avancerade chattrum, virtuella communities, videokonferenser osv.) (Hughes et al 1998, Jackson 1999).

Att kalla det för virtuella organisationer är möjligen lite missvisande. Det är verkliga personer (oftast i egenskap av organisationsmedlemmar) som ingår och det finns oftast klara regler för hur de ska agera, liksom hierarkiska relationer och organisatoriska gränser. Det enda som saknas är egentligen ett samlande kontor. Virtuella organisationer kan förändra arbetsdelningen såväl inom som mellan organisationer, men behöver inte nödvändigtvis göra det. Det beror på vilken organisation de som ingår i den virtuella enheten tillhör, liksom vilken ställning den virtuella organisationen ges i förhållande till de andra organisationerna, dvs. om man ska se den som en enhet inom en organisation eller fristående.

Virtuella organisationer implicerar ofta projektorganisationer, men så behöver inte vara fallet. Det är fullt möjligt att koppla samman olika 'tayloristiskt' organiserade enheter till en virtuell organisation, såsom i Call Centers (se nedan). Rent teoretiskt kan virtuella organisationer spänna över stora geografiska områden, även om en stor del av dessa inte är täckta. Att en virtuell organisation består av fem medlemmar placerade i Amerika, Afrika, Europa, Asien och Australien är inte detsamma som att organisationen är världsomspännande.

⁷ För att ett kluster ska ha något analytiskt värde som begrepp är det väsentligt att det innebär någonting mer än en samling organisationer på en begränsad geografisk yta, annars blir det i princip liktydigt med varje större stad. Organisationerna måste tillhöra samma eller liknande branscher och det måste finnas någon form av utbyte dem emellan av personal, kunskaper och kund/produktionsrelationer.

Interaktiva medieproducenter och Call centers som empiriska exempel

Interaktiva medieproducenter är aktörer (såväl företag som frilansare, konsulter och egenföretagare) som producerar digitalt baserade interaktiva medielösningar för lagrade medier och Internet. Mest känt är troligtvis webbsidor (s.k. hemsidor, e-handelslösningar etc.). Andra områden är information och underhållning på CD-ROM eller DVD (företagspresentationer, spel, interaktiv reklam, uppslagsverk m.m.) och informationskiosker. Modern IT är grunden för den interaktiva medieproduktionen; utan kraftfulla datorer och Internet skulle den inte finnas. Den här tekniken är dessutom branschens viktigaste verktyg.

Interaktiv medieproduktion är inte en klart avgränsad bransch utan snarare en samling av producerande företag, där vissa har sin bakgrund i och fortfarande är verksamma inom reklam, journalistik, den grafiska branschen, TV- och Video, data- och Internetbranschen. Den här samlingen organisationer utför olika funktioner i skapandet av interaktiva medielösningar. Flertalet företag är små och beroende av andra organisationer och fristående arbetare för att kunna producera hela interaktiva medielösningar. Uppdelningen av funktioner mellan olika företag har varit skiftande (undantaget vissa funktioner som musik och digitalt fotografi) och företagets roll i olika produktioner varierande. Ibland har de haft ansvar för hela produktionen, i andra gjort den tillsammans med andra företag för en utomstående kund och i ytterligare andra fungerat som underleverantörer (Sandberg & Augustsson 2000).

Andelen arbetande som inte är fast anställda har ansetts vara hög, men studier visar att den inte är märkbart högre än inom jämförbara branscher eller svenskt arbetsliv överlag (Sandberg, 1998). Däremot är personalomsättningen hög, något som till viss del troligtvis beror på att karriärvägarna rör sig mellan företag i stället för inom. Uppdelningen av funktioner mellan anställda inom företag har inte varit strikt, men i och med branschens mognad har en stabilare intern arbetsdelning börjat att utvecklas. På grund av de flesta företagen är små⁸ har majoriteten av de anställda varit delaktiga gemensamt i varje produktion, men med delvis skiftande roller i olika projekt.

Interaktiva medieföretag är i huvudsak lokaliserade i storstads- eller universitetsregioner, nära sina viktigaste kunders huvudkontor (bl.a. inom reklam och förlagsbranschen, men även 'vanliga' företag). Detta mönster återfinns även internationellt (Fuchs et al 1999; Bäcklund & Sandberg 1999). Deras organisering liknar således i viss utsträckning de innovations- och produktionsnätverk som beskrevs ovan. Eftersom det mesta som interaktiva medieproducenter arbetar med är digitalt (det ligger mer eller mindre i definitionen av vad de sysslar med) så är möjligheterna till telependling och uppbyggnaden av virtuella organisationer stora. Trots det används den möjligheten inte i särskilt stor utsträckning. Stora delar av arbetet sköts av personer lokaliserade på traditionella kontor.

Call Centers (på svenska ibland kallade telematikkföretag, Sandberg E, 2000) är organisatoriska enheter som gör utgående och tar emot ingående samtal, där samtalen styrs av en dator via ett ACD-system (Automatic Call Distribution system). Utan sammankopplingen av data- och telekommunikation skulle Call Centers som organisationslösning inte vara meningsfull. Enheterna kan vara

⁸ År 1997 i genomsnitt 20 anställda, medianvärde 7 (Sandberg 1998).

del av en organisation som i huvudsak sysslar med andra verksamheter, t.ex. en bank eller resebyrå, ett försäkringsbolag eller en dagstidning, eller vara fristående företag som sköter andra organisationers samtal. En tredje variant är en oberoende juridisk enhet ansvarig för en koncerns samlade samtal. Call Centers har hand om delar av transaktionerna mellan organisationer och andra aktörer (andra företag, kunder m.m.), främst försäljning, förfrågningar, marknadsundersökningar och support.

Oavsett vilken relation ett Call Center har till den organisation för vilkens räkning den sköter transaktioner så är arbetsdelningen mellan den enheten och organisationen som helhet, samt enhetens interna arbetsdelning, förbluffande homogen. Den överväldigande majoriteten av anställda (kallade agents, eller operatörer på svenska) sitter med ett headset framför en dataskärm och tar emot förfrågningar, gör beställningar, försöker sälja något eller skaffa information. Dessa övervakas av teamledare, vars uppgift det är att kontrollera att det finns tillräckligt med operatörer som sitter tillräckligt ofta framför datorerna och spenderar tillräckligt mycket tid i telefon. Dessa teamledare är ansvariga inför en Call Center Manager, vars uppgift det är att se till att Call Centret uppnår de förväntade kvalitativa, men framförallt kvantitativa, målen till ett 'rimligt' pris. Till sin hjälp har han (det är oftast en man, medan operatörerna i regel är kvinnor) i vissa fall en mindre stab som förser honom med sammanställningar av de anställdas prestationer, vilka kontinuerligt kontrolleras av samma datasystem som styr inkommande och utgående samtal. Call Centers liknar således ingen av de tre beskrivna organisationsformerna ovan, utan motsvarar främst bilden av en 'tayloristisk' organisation. Det är dock tekniskt möjligt att föra samman flera organisatoriska (fysiska) enheter till en virtuell organisation med hjälp av datasystemet. Inkommande samtal slussas då till lediga agenter oavsett var de befinner sig rent fysiskt. I de fall detta förekommer förändrar det inte nödvändigtvis arbetsdelningen varken inom eller mellan organisationer.

I Sverige är Call Centers ofta lokaliserade utanför stadskärnor, med de största i Karlskoga och vissa norrländska orter. Tillgången på billiga lokaler, låg konkurrens om arbetskraft och ekonomiska bidrag har angetts som orsaker till detta. Den geografiska placeringen är ofta oberoende av om Call Centret är en del av en större organisation eller ett fristående företag. Argumentet har framförts att organisationer har ett intresse av att placera inomorganisatoriska Call Centers på långt avstånd från resten av organisationen för att de anställda inte ska uppmärksamma de skillnader i arbetssituation och villkor som gäller för de olika delarna av organisationen.

Gränsernas minskade betydelse?

Med utgångspunkt från de två empiriska exemplen ovan, är det möjligt att säga att organisatoriska gränser minskar i betydelse i och med IT-utvecklingen? Nej. Om vi ser till Call Centers är det visserligen så att det verkar ha mindre betydelse för arbetsfördelningen mellan Call Centret och andra organisatoriska enheter om det är en del av en större organisation eller inte; det utför precis samma uppgifter i båda fallen. Arbetsdelningen inom Call Centers är dessutom skarp, i många fall skarpare än vid det löpande bandet i form av kontroll, tidsstyrning o.d. Samtidigt kännetecknas Call Centers av en extremt platt organi-

sationsform med få hierarkiska nivåer, vilket främst beror på att antalet funktioner är begränsat.

Ser vi till interaktiva medieproducenter är situationen på många områden väldigt annorlunda än den i Call Centers. Många individer arbetar för egen räkning inom organisationer, i samarbete med andra organisationer och i mer eller mindre stabila nätverk. Folk tenderar dessutom att byta arbete ofta. Men den organisatoriska tillhörigheten är för den sakens skull inte irrelevant.

Mellan företagen inom den interaktiva mediebranschen har arbetsdelningen varit, och är i vissa fall fortfarande, skiftande. Det har främst berott på att enskilda företag kan utföra flera av de delar som är nödvändiga för att en interaktiv medieprodukt ska bli till. I vissa fall sköter man programmeringen, i andra har man ett helhetsansvar osv. I varje enskilt fall görs det dock helt klart vilken uppgift varje aktör har att genomföra (Statskontoret 1999). IT förenklar givetvis möjligheterna att samarbeta mellan olika företag, men det betyder inte nödvändigtvis att gränsen mellan olika företag minskar i betydelse. Det här beskriver också ganska väl hur arbetsdelningen inom interaktiva medieföretag har sett ut. Individer har växlat mellan olika roller och därmed utfört olika funktioner. Men de roller som identifieras med olika funktioner saknas inte.

Vad gäller den geografiska spridningen och dess koppling till organisatoriska gränser visar mina empiriska exempel att skötandet av funktioner inom en organisation inte nödvändigtvis betyder geografisk närhet. Snarare är det tvärtom. Det är fortfarande så att en överväldigande majoritet av interaktiva medieproducenter, som ofta samarbetar med andra organisationer, kan härledas till ett fåtal kvarter i Stockholm, Malmö och Göteborg (Sandberg 1999). Företag som väljer att utföra delar av sina transaktioner i ett internt Call Center placerar det ofta avskilt från resten av organisationen. Det verkar som om företag i vissa fall har större behov av att vara geografiskt nära andra organisationer än delar av den egna organisationen. Och det är troligtvis ingenting som kommer att ändras i och med införandet av IT i organisationer.

IT-utvecklingen har bidragit till att underlätta samarbeten såväl inom som mellan organisationer på vissa områden, samtidigt som den har fört med sig problem (något som inte diskuterats här). Men hur IT-utvecklingen kommer att påverka organisatoriska lösningar, i form av arbetsdelning inom och mellan företag liksom geografisk placering, är långt ifrån självklart. Förändringarna sammanhänger bl.a. med tillgången till och beroendet av personal, behovet av närhet till andra organisationer, uppgifters karaktär samt ledningsfilosofier och managementidéer. Vad vi ser i dag är snarare ett ifrågasättande av vilka funktioner som ska bedrivas av en enskild organisation, dvs. arbetsdelningen mellan organisationer, där vissa funktioner tas över av andra organisationer. Följden blir att många organisationer dagligen har medlemmar från andra organisationer i sina fysiska lokaler, t.ex. städare, medan andra har en stor del av sina medlemmar på plats i andra organisationer, vilket är hela idén med uthyrningsbranschen. Möjligheterna till enklare samarbeten inom och mellan organisationer ökar i och med IT-utvecklingen. Men utvecklingen betyder inte att det minskar i betydelse vilken organisatorisk tillhörighet man har, eller var i en organisation man befinner sig.

Referenser

- Ahrne, G., 1994, *Social Organizations. Interaction Inside, Outside and Between Organizations*. London: Sage.
- Aldrich, H. E., 1999, *Organizations Evolving*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Barnard, C., 1938, *The Functions of the Executive*. MA: Harvard University Press.
- Blauner, R., 1964, *Alienation & Freedom. The factory worker and his industry*. Chicago: University of Chicago Press.
- Braverman, H., 1974, *Labor and Monopoly Capital. The degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: Monthly Review Press.
- Bäcklund, AK. & Sandberg, Å., 1999, *Worklife 2000: The New Media Industry: Regions and Networks. Stockholm 2-4 June 1999. Arbetslivsinstitutet. Scientific Report*.
- Carroll, G. R. & Hannan, M. T. (ed.), 1995, *Organizations in Industry: Strategy, Structure, and Selection*. New York: Oxford university Press.
- Carroll, G. R. & Hannan, M. T. (ed.), 2000, *The Demography of Corporations and Industries*. Princeton: Princeton University Press.
- Coase, R. H., 1960, The Problem of Social Cost. *The Journal of Law & Economics*. 1960. Vol 3. S. 1-44.
- Durkheim, E., [1893]/1997, *The Division of Labour in Society*. New York: Free Press/ Macmillan.
- Ellickson, R. C., 1998, Of Coase and Cattle: Dispute Resolution Among Neighbors in Shasta County. In: Brinton, M & Nee, V (ed.). *The New Institutionalism in Sociology*. New York: Russel Sage Foundation.
- Fuchs, .G., Braczyk, H.J. & Wolf, H.G. (ed.), 1999, *Multimedia and Regional Economic Restructuring*. London: Routledge.
- Granovetter, M., 1973, The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 1973, vol. 78, no 6. p. 1360-80.
- Hollingsworth, R. J. & Boyer, R., 1997, Coordination of Economic Actors and Social Systems of Production. In: Hollingsworth, R. J. & Boyer, R. (eds.). *Contemporary Capitalism. The embeddedness of institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hughes, J. A., O'Brien, J., Randall, D., Rouncefield, M. & Tolmie, P., 1998, Some 'real' problems of 'virtual' organisation. On-line working paper. Dep. of Sociology, Lancaster University.

- Jackson, P. (ed.), 1999, *Virtual Working. Social and Organisational Dynamics*. London: Routledge.
- Karlsson, J. CH., 1997, *Flexibilitet i praktiken. I: Sandberg, Å (red.) Ledning för alla? Om perspektivbrytningar i företagsledning. 3:e uppl.* Stockholm: SNS Förlag.
- Knights, D., Murray, F. & Willmott, H., 1997, *Networking as Knowledge Work: A Study of Strategic Inter-Organizational Development in the Financial Services Industry*. In: Bloomfield, B. P., Coombs, R., Knights, D., Littler, D. (ed.) *Information Technology and Organizations. Strategies, Networks, and Integration*. Oxford: Oxford University Press.
- Laestadius, S., 1992, *Arbetsdelningens dynamik. Om synen på arbetsdelning och kunskapsbildning inom industriell verksamhet. Arkiv Avhandlingsserie 41*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindbeck, A. & Snower, D. J., 2000, *The division of labor and the market for organizations*. Working Paper no. 528. Stockholm: The Research Institute of Industrial Economics.
- Marx, K., [1894] 1973, *Kapitalet. Tredje Boken*. Stockholm: Bo Cavefors förlag.
- Parsons, T., 1937, *The Structure of Social Action*. New York: McGraw-Hill.
- Perrow, C., 1986, *Complex Organizations. A critical essay. 3rd edition*. New York: Random House.
- Powell, W., 1990, *Neither market nor hierarchy: network forms of organization*. In: Staw, B. & Cummings, L. (eds.) *Research in Organizational Behaviour*. 12: 295-336.
- Sandberg, E., 2000, *Organiseringens dynamik- Strukturskapande processer i ett telematikföretag*. Doctoral thesis no. 81 Uppsala: Uppsala Universitet.
- Sandberg, Å., 1998, *New Media in Sweden. The Swedish New Media Internet Industry Survey*. Arbetslivsinstitutet (Arbetslivsrapport 1998:37).
- Sandberg, Å., 1999, *The Multimedia Industry in Sweden and the Emerging Stockholm Cluster*. In: Fuchs G, Braczyk HJ Wolf HG, (ed.) *Multimedia and Regional Economic Restructuring*. London: Routledge.
- Sandberg, Å. & Augustsson, F., 2000, *WorkLife 2000: The New Media Companies: Work, Organisation and Employee Relations*. Stockholm 5-6 June 1999. Arbetslivsinstitutet. Scientific Report.
- Sayer, A. & Walker, R., 1992, *The New Social Economy. Reworking the division of labor*. Oxford: Blackwell.
- Saxenian, A-L., 1994, *Regional Advantage. Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128*. Cambridge: Harvard University Press.

Schwarz, H., Nardi, B. A. & Whittaker, S., 1999, *The Hidden Work in Virtual Work*. Paper presented at the *International Conference on Critical Management Studies*, Manchester, July 14-16, 1999.

Smith, A., [1776] 1973, *The Wealth of Nations*. Harmondsworth: Pelican Classics.

Statskontoret 1999:42. *Interaktiva medier i Sverige-framtidsbransch med intelligens?*
Statskontoret 1999. Hämtad från: www.statskontoret.se.

Thompson, P., 1999, *What's New about the 'New Working Life'?* Paper presented at the workshop "New Management, ICT and the New Working Life". Malmö, May 1999.

Thompson, P. & Warhurst, C. (ed.), 1998, *Workplaces of the future*. London, Macmillan Press Ltd.

Williamson, O. E., 1975, *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust implications*. New York: Free Press.

Gazpacho with Surströmming - Identity in Culturally Diverse Groups

Ester Barinaga

To study culturally diverse groups, the idea of 'borders' can be used in two ways. The first one refers to those imaginary lines we draw to separate countries. Such lines often separate somehow different ways of thinking and behaving. Culturally diverse groups would then be places where the borders of what is taken for granted in one's own culture are put into question, where we might feel uncertain as to how our actions may be interpreted or how to interpret the actions of the other.

The second use of the idea of 'borders' refers to the lines delineated through discourse. Different discourses delimit different arenas, where events and people are talked about differently. An "ecological catastrophe" in one discourse might be an "normal, though a bit accelerated, evolution of nature" in another discourse. And a "pessimist person" might turn to be a "realist with experience".

In this paper I take the second view of 'borders' to look at how the members of a culturally diverse group ongoingly shaped and reshaped their identities through a variety of discursive lines.

~ "Se es más auténtico cuanto más se acerca uno a su propio sueño"
Agrado, *Todo sobre mi madre*, Almodóvar film

When Agrado, a partially-operated transsexual in Almodóvar's film *Everything about my mother*, confesses for a numerous audience from the stage of a theatre her changed physiology, adding to it that *one is more authentic the closest one gets to one's own dream*, she manifests a postmodern view of the self. With her example she demonstrates that the self can be shaped and reshaped in ways which were not even thought of in the modern or in the romantic world of individual essences. "In the postmodern world there is no individual essence to which one remains true or committed. One's identity is continuously emergent, re-formed, and redirected as one moves through the sea of ever-changing relationships. In the case of "Who am I?" it is a teeming world of provisional possibilities" (Gergen 1991, p. 139). For Agrado, one of these possibilities is her own dream of becoming a woman. With help of the scalpel and a good deal of social learning, as Garfinkel study of Agnes showed (see Heritage 1984), she manages to construct an identity which was not given to her from birth. 'Being authentic' is no longer remaining loyal to some sort of essence that lies deep inside the person. Rather, 'being authentic' means transforming into that one desires. That is the malleability of the post-modern self.

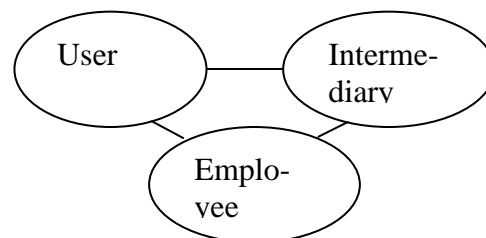
Although not as drastic or traumatic as Agrado and Agnes, the members of the multicultural group I have followed for over a year go through similar transformations of the self. From cultural identity, they move to a professional identity, to change once more to a responsibility-in-the-project identity. As Weick (1995) taught us, identity develops itself through its progressive self-specification. Such is the object of this paper: to see how our group members'

identities develop as their project becomes more structured and the group more organised.

Background

The SALTSA program is a collaboration between the Swedish National Institute for Working Life and Sweden's central trade unions, which aim is to facilitate research on working life in Europe. With that goal in mind, in September 1998 SALTSA brought together a group of researchers coming from various countries – Sweden, The Netherlands, United Kingdom, Spain and the United States -, and having diverse educational backgrounds – sociology, business studies, law. These people had never met before, and of course, had never previously discussed their personal research interests, their perspectives or preferred methodology. The only thing they knew about each other was that all of them had been assembled there with the mandate to develop an international research project about 'contingent employment'.

How 'contingent employment' was to be considered however was for our researchers to discuss, as much as what aspect the project was going to focus on, what methodology to adopt, what research product to develop, what time deadlines to follow... Along the year and a half that I have followed them, they have come to agree on a representation of 'contingent employment' that looks like this:

'Contingent employment'

This representation, a three-circles-three-lines image, serves them later to structure the project, to set deadlines, to design activities, to distribute responsibilities, to organise the group. That process has been the object of a detailed research. I have followed the group since they received the request to research on 'contingent employment' until the research proposal they developed was finally approved for a EU research grant; I studied how the mandate materialised into a document which was then prised with research funds; I have tried to answer the questions "How does a culturally diverse group succeed to work together?" "What mechanisms guide intercultural interaction?" The object of this paper, although inserted within that research interest, is nevertheless a narrower one. The paper is interested in how members of a culturally diverse group go across discursive borders to define themselves. What it is here to be retained from the background of the broader study is the three-circles-three-lines image as, as we will see, it plays an important role in the identity construction of our researcher

Discursively constituted self

Instead of the scalpel, the tool used to shape our identities in everyday life and those of our researchers in the course of their project, is talk. Shotter (1989) reminds us that the way we use the pronouns 'I' or 'you' mirrors when later reflecting on our own experience of self and the other. The voice and the person of verbs, he says, defines the character of the specific situation where talk is produced and depicts how the subject of the verb is engaged in that situation. For instance, in the active voice the subject is an active agent who does things, whereas the passive voice de-emphasises the agent, making it often disappear. The voice serves thus to locate the subject in relation to the process indicated by the verb, and in this way constitutes an active agent or a passive role-taker.

A similar recognition of the constitutive force of discursive practices is implicit in Davies' and Harré's concept of 'positioning': "the process whereby selves are located in conversations as observably and subjectively coherent participants in jointly produced story lines" (Davies and Harré 1991, p 48). The self becomes a conglomerate of positions in which a person is placed and places herself in the various immediate conversations in which she participates.

In the discursive view, the self becomes multiple, provisional and relational. Multiple because of the possibility to participate in several conversations and thus adopt several positions. Provisional because the same person can take a variety of positions as a conversation develops, leaving one to take another in the next story line. Relational because there cannot be talk without a speaker and a listener (except, maybe, for those affected of schizophrenia). In sum, the self is jointly and ongoingly produced through discourse.

We can choose to look at the ongoing movement from one discursive position to another discursive position as the crossing of borders, discursive borders. As the international project centre of this paper gets structured and the group organised, I will go through the discursive borders they crossed to define themselves and to define others.

Cultural Identity

What do they want from me?; What do I gain from this?; This is all just about politics!; There is something else going on here; We just talk and talk without getting anywhere; They need to plan everything; I am not very prepared in the subject and the others are.

These are only some of the comments I heard in January 1999, at the group's first workshop in Uppsala, Sweden. Each one of our researchers tried to make sense of what the others wanted, of what was wanted from them, of who knew what and how deep, of how the others worked, of what was going on there...

At that stage of the project they did not yet have any defined project nor was the group explicitly, or formally, organised. In their strive to make sense of what went on they could not turn to any hierarchy setting each one's position vis-à-vis the rest, nor had they any rule or procedure telling them what to do, when and how. Besides, the phenomenon they were there to study and that was the reason for the project was proving to be vague and evasive⁹. There were

⁹ This is the object of a more extended and detailed analysis elsewhere (Barinaga, forthcoming).

many ways to attack 'contingent employment', each member understanding it differently and wanting to deal with it accordingly. Hence, neither had the group a clearly defined goal that could assist them in their sensemaking effort.

Without hierarchy, procedures and clear goals the group members did not have at their disposal any of the common tools used in collective action to make sense of the environment and of each others' actions (Weick 1979, ch. 4). Not weird then that doubts arouse around one's task – *What do they want from me?* –, about one's capacity – *I am not very prepared in the subject and the others are* –, about the action of others – *They need to plan everything* –, or around the nature of the interaction – *This is all just about politics!*; *There is something else going on here.* However, as Garfinkel (1967) showed us, the human being is a sense-making machine. In such a vague and unstructured environment, what did our actors use to make sense of the situation and of them in it?

Cultural Stereotypes, Cultural Borders

They [northern Europeans] just talk and talk because they need to plan everything. It is like the way we build our villages. We [southern Europeans] don't have any urban plan. One neighbour makes a house, and the next one makes hers wherever she likes most. Then a third one builds hers again where she enjoys it. So at the end our streets turn out to be narrow, serpentine and disordered. Northern Europeans however plan their cities, so they come out with well-ordered wide streets. But to plan that they talk and talk and talk, even too much, whereas we are more spontaneous. And things come out anyway!

(Lucius, Uppsala)

Cultural stereotypes are labels hiding behind a set of metaphors and properties concerning the referred group of people, categories in terms of which we classify people by region or cultural upbringing. Attached to such categories are a set of personal characteristics and intentions for their actions. When a person has been positioned in the cultural discourse in terms of the stereotypical label, her doings and sayings can be interpreted through the metaphors and properties ascribed to the stereotype. Stereotypes become then a sensemaking device.

To make sense of the chaos he feels, Lucius' village building metaphor places everybody in terms of the dichotomy northern-southern European: anarchy vs. order, spontaneous vs. planners, action-oriented vs. talk-oriented. There are two researchers coming from the United States, but the majority however comes from what can be taken to be north Europe or, at least, not southern Europe: two from the United Kingdom, one from The Netherlands and three from Sweden. With the majority positioned under the label of talking-for-planing, Lucius can make sense of the confusing excess of talk. *They [north Europeans] talk and talk because they need to plan everything.*

Lucius defines 'the other' in terms of cultural stereotypes. When it comes to himself however he defines himself against the stereotype usually assigned to him. *They think we are disordered and that we know nothing. But tomorrow we'll show them who we are!* When the label imposed to one's culture is interpreted as having negative attributes for the concrete context of use, in this case those of disorder and ignorance, the position oneself places in opposes the stereotype. Whereas when the label has positive attributes one accepts it happily, as when Flavius admits that *I might be a too goal-oriented Swede.* There is a touch of regret in his words, but he has no problem to assume the stereotype.

This acceptance or refusal of the label assigned to oneself points towards the moral enforcement of stereotypes or discursive positions. What is expected from a person and how that person acts is judged according to the label with which she has been categorised. She/he is not supposed to be or act outside the borders delineated by the stereotype. Kundera recognises this in his latest book, *Ignorance*. Irena, emigrated from Czech-Slovakia to Paris after the Revolution of 1968, complains that people see her as a “young woman who suffers, exiled from her country”, whereas they see her lover, Gustaf, as “a nice Scandinavian, very cosmopolitan, who has already forgotten the place where he was born¹⁰” (Kundera, 2000, p. 30). Both of them, she thinks, have been classified and labelled, and they will be judged in accordance to their loyalty to that label. And here comes the irony: it is one’s loyalty to the label assigned by others what is usually seen as being authentic or loyal to oneself. The others morally force you to be, feel and act in a certain manner, that dictated by the stereotype they held, since authenticity lies in the conformance with the label.

Irena refuses to accept the pity implicit in the label of a ‘suffering emigrant’; Agrado and Agnes reject that of ‘man by nature’; and Lucius denies the ‘chaotic and lazy southern European’. It is not that easy to “be authentic” (if by authentic it is understood conformance with the label imposed from outside) when that involves ascribing to undesired personal characteristics. So Irena remains in Paris despite the opening of the Czech border; Agrado removes a bit here and adds a bit there; Agnes gets a sex change operation; and Lucius positions himself as *being a very German Spanish* with all the nuances of laboriously and order associated to the German stereotype.

There are however other occasions where the characteristics assigned with the label are easy to accept, as they can be even flattering. Gustaf welcomes the ‘nice cosmopolitan Scandinavian’; Flavius appreciates the ‘goal-oriented Swede’; and although Lucius rejects the disapproving attributes implicit in the ‘Southern European’ label, he embraces the ‘spontaneous’ one, as when he says *we’ll put our exotic flavour here*. As if one went around being constantly exotic in her own country!

Cultural borders are thus used as sense-making devices during the early stages of the project, when they do not yet know each other, there is still an atmosphere of confusion and there is no other organising device to turn to to make sense of the situation. Or with a more Wittgensteinian reasoning, ‘culture’ goes in the language game with which we give a certain identity to others by placing them within already given cultural categories. We use ‘culture’ to inscribe attributes to people, including ourselves, and to attach implicit intentions to their actions. Here, contrary to what is usually held, culture is not a sort of hidden mechanism, or a box with tools to give meaning to action and make sense of our environment so that each culture has its own interpretative devices (Bruner 1990). Rather, ‘culture’, the term, is the tool itself. ‘Culture’ is the discursive device used to position the self of the other and thus define how the other can be, feel and act.

¹⁰ Own translation.

Experiential Identity

At the end of April 1999, around a week before the workshop held in Marstrand, a small island in the archipelago at the western coast of Sweden, a document was sent by e-mail to all participants in the research group. This document was the very first draft of their future project. In it the three-circles-three-lines image we saw at the beginning appears and has a central significance in how the document, and later on the project, is structured¹¹. It is the way in which they are going to understand their phenomenon of study: 'contingent employment' is made out of three autonomous but related entities: 'intermediary', 'user' and 'employee'. Their field of research has been divided, enacting the world they are to investigate. The group begins to envision where they are heading to, what they are there for: to study a phenomenon with a three-circled shape. However, they still lack an agreement on how they are going to get there. The group has now a goal, but they lack some sort of organisational chart distributing tasks and responsibilities among group members, as well as an established set of procedures informing on how each one is to proceed and act.

With the research field divided, our group of researchers can now split into smaller groups of discussion in accordance to that division. The image has already begun to act, ordering some of the interactions among the group members. Latour would say that the image is an actant having as many rights as human actors (Latour 1991). Each of the discussion groups is set to make sense of the still vague components of 'contingent employment', especially those of 'user' and 'intermediary'. Each researcher will try to contribute with her or his specific knowledge. But if discussants' identities continue to be defined in terms of the cultural discourse the group loses knowledge and experience, which might be pertinent to the actual task. Properties such as spontaneity, planners, disordered or goal-oriented do not help to make sense of what an 'intermediary' is. The cultural selves are irrelevant for the task at hand. Now that 'culture' is no longer an effective sense-making device, how are they to further make sense of what they are going to study and how?

Drawing Borders to the Personal Background

I have to come with my legalist view so that 'intermediary' can be understood in terms of the type of contract.

(Lucius)

The 'intermediary' can be seen in terms of who holds organisational control over the employee.

(Calpurnia)

Let Pindarus talk since he worked in an 'intermediary' before getting into academic life.

(Artemidorus)

I worked as a consultant after my PhD and before coming back to university and I can draw parallels in the way intermediaries and consultancies function.

(Trebonius)

¹¹ The development of this image and how the group enacts their environment with its help is further elaborated elsewhere (Barinaga, forthcoming).

Portia and Tullius have a long research experience so that they know much more about international research projects.

(Pindarus)

For Pindarus this is his PhD project and for Flavius this is his first project after his thesis, so that both are very motivated for this project to come right.

(Artemidorus)

All these quotations take into account *certain* historical aspects of the self. And I stress ‘certain’ because only some parcels of the life of the other are picked out and emphasised, those biographical aspects that are relevant for the immediate context. None of them for instance refer to Artemidorus as someone who enjoys dancing tango whenever he has the chance, nor do they allude to Pindarus having recently become a father or to Flavius living in a flat in central Gothenburg. Only those aspects of participants’ biographies that are relevant in the sense making of what they are to study and how they are to study it are selected. Borders are drawn within personal biographies. The self is positioned in terms of the personal experience related to ‘contingent employment’ or ‘intermediary’. Gubrium and Holstein (1995) maintain that biographical work “reflects *locally promoted* ways of interpreting experience and identity so that what is constructed is distinctively crafted, yet assembled from the meaningful categories and vocabularies of settings¹²” (p.47; cited in Atkinson and Silverman 1997), p. 305). Such locally promoted biography is the discursive positioning of the self in this specific conversation and these concrete circumstances; a positioning within the selected borders of biography; a positioning helping to make sense of the particular situation and of the actions of the others.

Furthermore, life stories or biographies are not only locally constructed. The person behind the biography is also expected to know about it in one way or another. Implicit in *Let Pindarus talk since he worked in an ‘intermediary’ before getting into academic life* is the expectation that Pindarus has some knowledge and experience that can contribute to define the ‘intermediary’. Similarly to the way in which a person was morally enforced to behave in a certain way when culturally positioned, the person positioned conforming previous relevant experience is enforced to know about that the experience is made relevant for. This is what Shotter (1989) calls ‘social accountability’, “the fact that we *must* talk only in certain already established ways, in order to, meet the demands placed upon us by our need to sustain our status as responsible members of our society¹³” (pp. 140-141). Hence, Pindarus has been made responsible for knowing how intermediaries work.

Three are the criteria to draw borders and select the biographical aspects used to position the other: educational background, length of research experience, and related work experience.

¹² Emphasis added.

¹³ Italics in the original.

The 'Educational background' border

Being an expert in Law, Lucius positions himself as someone who is knowledgeable in the area. *I have to come with my legalist view so that 'intermediary' can be understood in terms of the type of contract.* The criteria he offers to make sense of the 'intermediary' belongs to his field of expertise, labour law, so he continues distinguishing labour from commercial contracts.

Calpurnia however, who has a PhD on Management, more concretely in human resources, offers a criteria more related to that area. *The 'intermediary' can be seen in terms of who holds organisational control over the employee.* Or when later they will have to decide on the expected results of the research project, the one educated a sociologist would put forward the social consequences of 'contingent employment' as an important conclusion to come out with.

Researchers are positioned in terms of the type of knowledge they have received and place themselves by defending arguments belonging to their field of expertise. Each participant becomes what Knorr-Cetina (1999) calls epistemic subjects. Scientists are account to be knowledgeable in a given field and feel responsible to argue from the perspective of that specific field.

The 'Length of research experience' border

Portia and Tullius have a long research experience so that they know much more about international research projects. By remarking the long research experience of Portia and Tullius, Pindarus is adding more weight to whatever they may come with than to what someone else with less research background may have to say. This has a double edge. While giving more importance to Portias's and Tullius's contributions he is also making them morally responsible for knowing more and better.

But personal background is not only alluded to make someone responsible for knowing. Personal background is also used to attribute intentions and motivations to each person's actions. *For Pindarus this is his PhD project and for Flavius this is his first project after his thesis, so that both are very motivated for this project to come out right.*

The 'Work experience' border

The fact of having had what is considered to be a close experience with the phenomenon of study is also used to position someone as morally responsible for knowing. *Let Pindarus talk since he worked in an 'intermediary' before getting into academic life.*

Moreover, close or related experience serves to justify one's arguments for making sense of the phenomenon in one or another way. As when Trebonius puts forward his labour experience in consultancy to draw parallelisms with what they are to understand. *I worked as a consultant after my PhD and before coming back to university and I can draw parallels in the way intermediaries and consultancies function.*

To sum up. In Marstrand, three months after the meeting at Uppsala, our group has a clearer notion of where the project is heading to: understand a phenomenon which shape is three-circled. How to get there is though still an issue. There is no hierarchy distributing responsibilities and disposing tasks, nor is there any settled organisational procedure informing on how to go on next and with whom to interact. Without hierarchies, procedures, rules or norms group members do not have any device with which to make sense of what is expected from them as well as what can they expect from others.

Besides, positioning the other and oneself within the discursive borders of 'culture', as they had done previously, does not help. They need a different sensemaking mechanism: educational background, length in the academic world and work experience, all aspects of personal background. These aid each participant to interpret what the group is doing there, to understand what an international research project is, to guide one's interactions with the rest of the members, to know what is expected of each and oneself, and to assign intentions behind the actions of the other. Furthermore, when setting arguments forward in defence of one or another defining criteria for the phenomenon under study, the personal background helps to legitimise one's arguments and adds weight to others' suggestions. Selected aspects of a person's biography operate as both sense-making and legitimising devices.

Responsibility Identity

In October 1999, nine months after the first workshop, the group meets in Bath, UK. The document around which they now deliberate has already been accepted by the European Union for a research grant. It is a research proposal with a clear objective and an ordered time schedule, with fixed deadlines, distinct stages and definite activities. Goal and tasks to achieve that goal are made explicit there on paper. To study 'contingent employment' the project proceeds along various stages or work packages¹⁴. Not only does the document organise the project and specify how it is to develop. It also distributes among group members responsibilities for each work package. In this sense, the document, and with it the three-circles-three-lines image used to arrange the document, becomes another participant in the group. A participant guiding interactions between our researchers, telling them what is expected of each and what each can expect of the other, informing what activity they have to take on next, and even imparting what papers and reports the group would have to write and when. Indeed, the document is an actor in all its rights (Latour 1997).

As much has the European Union become an actor. With its approval, the group has got into a new relationship and with it the group is connected to a wider network. A network that includes several research groups, other European universities than those already represented in the group, new research interests, added disciplines or knowledge areas not present yet in these workshops, European institutions, various trade unions and a diversity of associations. Receiving the EU recognition is getting the recognition of many others, not merely that of the European Commission. This extension of the network has made the group more real (Latour 1999); it has moved it from the invisible periphery to a discernible and more central location.

Now when the project is more real, the group is more connected, its endurance secured, and the number of actors larger, how do our researchers position themselves and the others? Does their involvement in an extended network influence the way they position vis-à-vis each other?

¹⁴ 'Work package' is the terminology imposed by EU requirements when writing a research proposal. It corresponds to a set of activities to carry within the project. In this way, a project is structured in several work packages and a work package in several activities.

The 'Assigned responsibility' border

Interaction between group members seemed to have changed. Small groups were formed according to the work packages' division, without even taking up the question of whether or not they should split differently. Neither was it ever questioned who should lead the discussion in each smaller group. For instance, some days before the workshop in Bath was to be held, Trebonius, now responsible for the work package for the 'intermediary', sent an e-mail with a detailed agenda for the discussion in *his* group; the issues that were to be taken up and in what order were explicit there. Likewise, the person leading the discussion in the rest of the groups was always the one to whom the accepted document had assigned responsibility for the work package under consideration. So Lucius led the talk concerning the 'user' in the food industry, Flavius that of the 'user' in the health care sector, Portia conducted the discussion on the 'user' in the finance sector and Messala that of the information and communication industry.

So much was this so that the responsible for the specific work package felt compelled to have worked on it and prepared the discussion. And when for whatever reason this had not been possible, he felt the need to apologise. This is clear even months later, at the workshop held in Seville during the first week of April 2000. Lucius opening sentence for the talk in his work package is *first of all I want to apologise for not having done my work but I have been very busy working on my book which relates to the work package on the 'intermediary'. I'm very sorry. Nobody else had done their part of it, however he was the only one asking for apologies.*

Each group member takes on the position assigned by the now funded research proposal and positions the other also according to it. Those positions tell each what their responsibilities are, how they are to interact with the others, what is expected of them and what they can expect of the rest. Such a positioning, for instance, places Trebonius within the borders of work package II. He is not any longer a business researcher with some years of work experience in consultancies. Even less is he an ordered goal-oriented planner north European. Rather, he is the one to whom the rest can turn to in case of doubts concerning the 'intermediary'; the one who has to prepare the agenda and lead the discussion for his work package; the one to whom one has to hand the papers and reports written around that issue. As well is he the one allowed to ask for papers when due date has come; the one authorised to re-edit those papers in order to put them together... He is the responsible for work package II. Certain rights and certain obligations are bounded when the positioning of the self comes from the division-of-responsibilities discourse.

Summing up, the EU recognition of the research proposal as worth a rather important grant, places the project in an extended network. This larger connectedness gives the group a more real existence, and turns the document into a more active actor (Latour 1999). When facing the questions of "what should we do" and "what can we expect", our researchers now pose it to this new player. It answers them back with a division of the project in activities, and with an allocation of responsibilities for those activities. With responsibility assigned the researchers can now make sense of how they are to proceed, to interact, and where they stand vis-à-vis the group. What was first thought, and written by the researchers, is now organising and positioning them. The passive proposal has now become an active co-ordinator. The document is not a mere

text with the description of how the project is going to develop. Rather, it is an actor and a sensemaking device for the ordering of activities, the guiding of interactions, and the positioning of the selves within certain borders.

Crossing Borders: From Culture to Assigned Responsibility

Along the paper, one of the things I have tried to see is how, by means of speech, a multicultural group of researchers makes use of a variety of devices for making sense of their environment and actions. They settle diverse discursive borders in terms of which they place themselves and others. A certain position within the borders of a certain discourse puts one in a particular standpoint from which to understand the world. But a position is not there isolated. Its co-ordinates are drawn in relation, whether by similitude or by antagonism, to other positions in that same discursive practice. Otherwise it would be just a place, any place, but not a particular position. And because positions are interdependent, those persons occupying them make each other morally accountable for behaving in a particular manner and standing for a particular view.

Three have been the discursive borders settled by the group: culture, a selected personal background and assigned responsibility. One or another has been used very much depending on the degree of confusion of the specific situation, and the level of structure of the project.

I maintained that the notion of culture as a box filled with tools for sensemaking, or as some kind of hidden mechanism behind a person's behaviour, does not help to understand the self nor the interactions it engages in when in a multicultural group. Rather, the discourse 'culture' is the tool constituting the self and allowing interaction to proceed. It is not a culture with some sort of independent existence, but how we use the term 'culture', that enables us to make our surroundings understandable.

In a similar vein I also maintained that it is not personal background *per se*, may it be field of education, length of research training or working experience, that helps us to put some order to the environment and intentions behind actions. Rather, it is the use we make of 'personal background', as a discourse, that enables us to legitimate our arguments and to make the other accountable for a special knowing.

Finally, I argued that it is not assigned responsibility itself that structures the project and guides actions and interactions. Again, it is the discourse 'responsibility' that enables us to enforce some expectations on to others and know what is expected from us.

Brief. Culture, personal background and responsibility are not some sort of objective matter with an external and independent existence. We are all unavoidably immerse in language (Wittgenstein 1953), 'culture', 'personal background' and 'responsibility' being then discursive borders we draw/use to make sense and enact our environment, the other and oneself.

References

- Atkinson, P., & Silverman, D., 1997, Kundera's *Immortality: the Interview. Society and the Invention of the Self*. *Qualitative Inquiry*, 3: 304-325.
- Bruner, J., 1990, *Acts of Meaning*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Davies, B., & Harré, R., 1991, Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20: 43-63.
- Garfinkel, H., 1967, *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.
- Gergen, K. J., 1991, *The saturated self: dilemmas of identity in contemporary life*. BasicBooks, HarperCollins Publishers, Inc.
- Heritage, J., 1984, *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press
- Knorr-Cetina, K., 1999, *Epistemic cultures: how the sciences make knowledge* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Kundera, M., 2000, *La ignorancia*. Tusquets editores.
- Latour, B., 1993 (1991), *We have never been Modern*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Latour, B., 1997, On actor-network theory - A few clarifications. *Soziale Welt*, 47: 369-381.
- Latour, B., 1999, *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*: Harvard University Press.
- Shotter, J., 1989, Social Accountability and the Social Construction of 'You'. In: John Shotter and Kenneth J. Gergen (eds.). *Texts of Identity*. London: SAGE.
- Weick, K. E., 1979, *The social psychology of organizing*. McGraw-Hill, Inc. [2nd ed.].
- Wittgenstein, L., 1953, *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.

”Cultural in design but financial in aim” - Negotiating heritage for public display¹⁵

Lizette Gradén

The parade

It was 10 am on Saturday morning October 11, 1997, and the Svensk Hyllningsfest parade had just begun. The parade marked the highlight of *Svensk Hyllningsfest*, the three day festival celebrated biannually since 1941 in Lindsborg, a town of 3 000 people in central Kansas. Main Street was lined thick with people; random tourists, residents, and their relatives and friends formed the crowd. I noted how people sat on bleachers, blankets and lawn chairs, and cross-legged directly on the sun-baked blacktop. Most Lindsborg residents were standing up, those in the back rows tip-toed with necks craned forward, squinting against the fierce sun when eagerly looking north on Main Street.

It was a two-hour, mile long massive procession. With sirens and swirling blue lights, police made way for a multitude of entries that make up the general structure of the parade: veterans, marching bands, the Svensk Hyllningsfest organizing committee, festival royalty, politicians, area mayors, officials from Sweden, civic organizations. The numerous floats presenting aspects of the town’s Swedish heritage added the specific profile to the parade. Recurrent themes among floats were holidays, food, and family. One float was called “nurturing the family tree” and featured children dressed in Swedish folk costumes. A 13 foot-tall straw goat was presented as a “traditional figure at Christmas in Sweden”. Following it was an entry presenting Lindsborg residents from Sweden, Mexico, Macedonia, Turkmenistan, Puerto Rico, and the Blackfeet nation. One of the most meticulous floats was labeled “heading to a reunion”. It displayed elaborate tombstones made of cardboard with Swedish names, surrounding an open coffin. While the parade made its symbolic journey down the street, a character seated in the coffin eagerly engulfed coffee from a giant pot and devoured pieces of lutfisk. The backdrop depicted the pearly gates with a tall girl materializing the image of angel Gabriel. Although this float implied Lindsborg being a town of dead Swedes, the Christian message of it was clear – this float promised an after life and thus a final family reunion.

During my fieldwork in Lindsborg¹⁶ I realized that residents not only cherish the contemporary parades, but also mythologize parade floats from

¹⁵ This paper was presented at the American Folklore Society annual meeting in Columbus Ohio, 25-29 October 2000. An earlier draft was presented at the workshop ”Samtida gränser – Framtida Gränser” at SCORE, October 2, 2000.

¹⁶ Jag arbetar med en avhandling som handlar om hur föreställningar om ett svenskt kulturarv förhandlas fram, materialiseras och visas upp för publik. Empiriskt fokus är produktionen av paraden som hålls under Svensk Hyllningsfest i Lindsborg. Avhandlingen bygger på fältarbete under perioden 1997-1999. 1997-1998 var jag bosatt i Lindsborg. Avhandlingen ingår i projektet ”Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity”, som leds av Barbro Klein, SCASSS i Uppsala, Stein R. Mathisen vid högskolan i Finnmark samt Pertti Anttonen och Anna-Leena Siikala vid

earlier years. Among those repeatedly recalled is the giant "Dalasaur" from 1985, a dinosaur figure made of papier maché, painted red, and covered with kurbits design aimed to resemble a dalahorse. With its hallow, long neck stuffed with dry ice this carnivalesque creation frowned and snorted its way down Main Street. Another favorite is a giant bumblebee that was produced by a college fraternity in 1961. Residents today make a point to recount the students' effort of having planted marigolds in the spring, harvested them in the fall and shaped an aesthetically appealing float of flowers for the Svensk Hyllningsfest parade. Residents point at these two floats as models because they were carefully planned, entertaining, and they had a clear point.

Departing from the idea that cultural heritage making is a matter of selection and thus a political act (Klein 1997:2, Anttonen 2000), I investigate how the organizers negotiate Swedish heritage prepared for public view in an American context. In this paper, I pay particular attention to the organizers marshalling an array of voices and paradoxes in the course of shaping the parade's form and content. The organizers shaping of criteria for molding the parade in many ways resemble how commemorations and festivals are negotiated and constructed around the world (Bendix 1994, cf. Kurin 1997). An important thought when discussing heritage making, however, is that parades, although presented in unison, may contain conflicting messages that relate to a wider scope of identity politics, thus by whose authority cultural heritage is determined. What can preparations of the Svensk Hyllningsfest parade tell us about Swedish-America and about Lindsborg? What can parade making tell us about the role of control, aesthetics, and economics in heritage making? This particular study is part of an investigation of the parade and Svensk Hyllningsfest in general, and it will show how the parade chairpersons work to unite disparate members of the Lindsborg community in a way that is compatible with contemporary parade and festival ideals.

Svensk Hyllningsfest is the largest public event produced in Lindsborg. As stated by the recent organizers, the purpose of the event has been to preserve the town's Swedish heritage and honor its founders from Sweden who settled in the area in 1868. For the occasion, many Lindsborg residents wear outfits patterned after Swedish folk costumes. Folk dance groups and musicians - from young grade school students who have been practicing for months to the high school age students and the their adult counterparts - are described as "charming and enthusiastic performers" by the organizers. Svensk Hyllningsfest also offers live demonstrations of cooking, arts, crafts, and the serving of food, aspects that are common to most contemporary festivals (Cantwell 1993).

The development of the Svensk Hyllningsfest parade in Lindsborg is intimately intertwined with political processes in the United States. Urbanization and rapid economic shifts in the 1960's threatened to obliterate many small towns in the Midwest. As Larry Danielson (1972, cf. Klein 1988) has emphasized, Lindsborg residents acted as they had done during previous periods of rapid change (cf. Wheeler 1986:340-343). They met the perceived threats by elaborating on the community's distinctiveness: its artistic, religious profile, and its connection to Sweden. As a stage in making a future for Lindsborg, community leaders made the dalahorse the official symbol of the town, and created public celebrations such as Lucia and Midsummer (Danielson 1972, 1991:187-

203). They also augmented Svensk Hyllningsfest, despite the fact that nearly half of the town residents lacked connections to Sweden. To select ethnic background as a theme for marketing a community is a process through which many small towns negotiate locality, and ensure a place on the political and financial map in the United States. Thus, Svensk Hyllningsfest and its parade might have emerged as a device used by Swedish descendants to maintain a sense of Swedish heritage in an American context. Since the 1960's, however, the indirect financial returns from this event have become increasingly important to the community. For economic (and other) purposes, the parade featuring area marching bands, floats, antique cars, and other entries is presented as the key attraction.

“Cultural in design but financial in aim”

Lindsborg residents point out the parade as the most important venue during the event. But their reasons for doing that vary. Most describe the parade as the event that attracts visitors to town. The Chamber of Commerce and the Svensk Hyllningsfest committee consider the parade being “cultural in design but financial in aim” looking upon it as an important piece in the Lindsborg business puzzle. People directly involved in planning the parade, however, point at values other than monetary benefits as the most important. Among them, the parade chairs value contemporary exhibit techniques and parade design, while float makers act as guardians of local tradition and emphasize community history, creativity and cooperation.

Volunteers produce the Svensk Hyllningsfest parade during a period of eighteen months. The production involves about two hundred people, most of them Lindsborg residents. The parade chairpersons commit six years to the festival effort and recruitment to these positions is based on meritocracy rather than democracy. Members select their successors when their own term of office is up. The two chairpersons responsible for the parade are always recruited among residents with previous experience of producing other public events in the community. Thus, the organizing committee not only shapes the Svensk Hyllningsfest, but also criteria for leadership among the residents of their community.

A general opinion among the festival organizers in 1997 was that contemporary floats were less professionally crafted than they once were. By professional, they meant careful carpentry, elaborate designs on proper trailers, and a close following of the overall Svensk Hyllningsfest theme. In an attempt to influence aesthetics, they clearly despised unadorned hayracks with people doing nothing, haphazard arrangements, flimsy paper, and poorly cut fabric stapled to cardboard that had been picked up for free at the local store. To solve part of this concern, the parade chairpersons had rearranged float committees, and organized a float-making seminar in 1995 at which a professional float producer demonstrated exhibit techniques, color matching, and fine carpentry.

To accommodate a general audience, the parade chairpersons urged float makers to simplify “things Swedish”. They suggested the use of symbols that the audience would recognize as specifically ethnic in a festival context. Emphasized were folk costumes, food, and folk dancers. Likewise, the chairpersons promptly advised float makers against inside jokes or subversive messages. As the parade was seen as an instrument to draw people to Svensk

Hyllningsfest, it was thought that inside jokes and mockery would drive them away. Highlighted as models, were parades in large cities in Kansas, along with the Rose Bowl in Pasadena and Macy's Thanksgiving parade in New York City as seen on television. It became apparent that the organizer's vision of the Svensk Hyllningsfest parade had a clear format. This format stood in stark contrast to the ways in which the parade was locally made.

"We build floats as the pioneers built this community"

Students, church groups, various non-profit organizations, merchants make the floats for the Svensk Hyllningsfest parade. A former Svensk Hyllningsfest chairperson and long time float maker explained the collective task to me as follows: "we build floats as the pioneers built this community". She emphasized cooperation and collaboration as the most important feature of the event and described float making as an opportunity for residents to learn about the rich artistic, religious, and ethnic aspects of the town while creating something for a common cause. Her view was not unique. Most people involved in preparations of the event shared it. With focus on creativity and community, float makers in general despised the float-making seminar organized in 1995. They found it unnecessary to learn a task they considered themselves being especially good at. Instead, they made a point of using materials already available within the community such as fabric scraps, odd furniture and objects, cardboard boxes, and pop-cans. These were combined with carefully selected heirlooms. Symbolically, this alternative order challenging the highly managed parade may be that of informal collaboration and diversity, thus the residents' making of themselves into a non-commercially oriented and comprehensive community. The stress on the arts and religion that residents attributed to the Swedish heritage in the 1960's (Danielson 1972) seemed to remain in the late 1990's, but added is the strong emphasis on volunteerism and cooperation, the latter essential for the survival of any small town in the rural Midwest.

A negotiation of heritage making?

From the parade chairpersons' point of view, the Svensk Hyllningsfest parade was not intended to produce subversive messages and witty statements, but to stress collective identity based on ideas of an imaginary local pioneer past. Overlooking carnivalesque floats in which residents challenged the view of Lindsborg as "Swedish", they set their boundaries for heritage making by highlighting another type of float. Selected as prizewinning was the entry called "nurturing the family tree", which carried the names of founding families of Lindsborg and children dressed in Swedish costume, who symbolized their descendants. Since this float emphasized the community founders, and chiseled out their descendants as the future of Lindsborg, this float seemed to have strong political, perhaps colonial overtones. It is difficult not to interpret such entry as excluding of many newcomers to town, or longtime residents who do not identify with a Swedish past.

One of the favorite floats among the float-makers, however, did not receive a monetary award. Instead, parade judges and the organizing committee talked about it as a "hayrack with a bunch of people standing on it". Some

residents in the audience found this float inappropriate for the event because it celebrated difference instead of similarity. This float, called “Today’s families – tomorrow’s reunion” celebrated ethnic diversity and called attention to the changing character of Lindsborg families. A sign at the back of this float subversively said, “We add spice to the white gravy”. It objected to the community officials’ strong emphasis on Swedish-American background and the nuclear family established as the face of America in the 1950’s. Because this float conveyed an opposite message to the prizewinning entry it came forth not only as a critique of social values in Lindsborg, but also as a challenge of the heritage making perpetuated by the Svensk Hyllningsfest committee. By having people standing on an unadorned hayrack, this float committee also challenged the aesthetics strongly promoted by the parade chairpersons.

Because of its combination of wit and religious issues, the float called “Heading to a Reunion” became the most cherished among Lindsborg residents. When carefully creating it during a few hectic weeks in September, the committee departed from the first stanza in a subversive ballad written by a Lindsborg resident, craftsman, and artist. It read “in Lindsborg there are lots of Swedes, the best that can be found. The only trouble of it is, the best are underground”. Just like the first stanza of the ballad, this float is rich in metaphors and can be interpreted in various ways. By portraying Lindsborg as a town ruled by its own ghostly past, the float makers poked fun at the community’s strong focus on the pioneers. It highlighted the Swedish ancestor’s perpetuating symbolic presence. But although its tombstones suggested Lindsborg being a town of dead Swedes, its pearly gates swung open promised a final reunion in after life. What implications did such interpretations have? Perhaps it played with surface and depth and suggested there is a more comprehensive sense of Swedish heritage beyond the commercial facade. Engaging in a creative process the committee combined numerous techniques – painting, sculpture, acting, and poetry and thus aligned itself with the artistic movement known locally as the “underground”. Most of all, this float expressed and validated the community’s religious profile, and jokingly suggested that for a Lutheran Swede, Lindsborg may be the last stop before heaven.

Although the 13-foot tall *julbock*, or straw goat was praised for its aesthetics, it did not receive an award. The committee that made it had initially paid little attention to the overall theme of Svensk Hyllningsfest. The concrete making of the strawgoat began in early September 1997, but the idea of such a symbol had emerged long before that. In 1996, a Lindsborg merchant displayed her childhood strawgoat at the family mechanic shop. The display attracted much attention among visitors to town. Simultaneously, the owner of a bed & breakfast downtown saw a picture of the straw goat displayed annually in the town of Gävle, Sweden and suggested a similar display would accentuate the Swedish profile of Lindsborg. The Chamber of Commerce supported the idea, also financially. The strawgoat was built for the parade and then reused as a Christmas decoration in town. Thus, the strawgoat was not created as a commentary made for the Svensk Hyllningsfest parade - it was planned as a permanent display.

Propelled by the Chamber of Commerce, the *Swedish julbock* in Lindsborg became a media event. In December, CBS Eyewitness News television broadcast “directly from the *julbock*”. Regional newspapers ran front-page articles. But publicity spread beyond the Midwest. On Christmas Eve, the Wall Street Journal ran an article in the business section, its headline announcing “Move

over Rudolph - it's a race to make the largest Yule goat". It depicted Lindsborg as a genuine Swedish town, and celebrated the effectiveness of such giant symbols in marketing. Meanwhile the display of the *julbock* puzzled people locally. One family who lived near the display could not agree whether the monumental straw figure was a cow or a reindeer. One morning when I joined a group of retired farmers for breakfast, the hyperbole figure was their topic of discussion. A couple of them claimed it was a horse, while others associated it with cattle. Artists feared the goat would be the town's next commercial symbol. One woman felt the town was about to drown in "dalahorse shit" and dreaded the goat to be a successful follow-up. The holiday symbol displayed in the parade worked well as a marketing tool regionally and nationally. Among a general local public, however, it failed. This failure showed clearly that this piece of Swedish heritage, displayed in the parade in Lindsborg, was corporately created by the businesses community downtown.

Concluding remarks

To take control over the making of cultural heritage deeply engages people who prepare displays for public view. Small towns settled by immigrants from Sweden often capitalize on the ethnicity of its founders, at the expense of more recent immigrants (Klein 1997a, 1997b, Linde-Laursen 1997, Löfgren 1998) and the American Indian population. I find this true also in Lindsborg, and the Svensk Hyllningsfest parade has been instrumental in this process.

Focusing on the production process, my aim has been to discuss one part of the process in which such heritage making is negotiated and shaped. This part of the process illuminates the ways in which the parade chairpersons marshal the array of voices in the community. To accommodate a general audience, the parade chairpersons turn to techniques established by professional float makers in large cities to set ideals for the volunteer sector in a small town. But of course, these techniques effect the event in a serious manner. While the enactment of the event is presented as a production that volunteers carry out in unison, the production process suggests another image. When scrutinized, the volunteerism proves to be reinforced with strict assignment from the organizers. Residents making floats are expected to be creative while granting thematic unity to the parade. Yet, they are urged to follow a specific theme and use particular materials and symbols. What kinds of conclusions can we draw from this? Well, the parade defined as cultural in design is not only commercial in aim. It is commercially created. The close interplay between control, aesthetics, and economics as a homogenizing force is evident in the process of parade making. Consequently, the ways in which the parade is prepared exhibits the large scope of ideas that govern the display that is made. It is a battle not only over the concept of a cultural heritage, but also over the industry that makes images of such heritage possible.

References

- Anttonen, Pertti J. et al. (ed.), 2000, *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diveristy: A Festschrift for Barbro Klein*. Multicultural Centre. Botkyrka.
- Bendix, John, 1994, Switzerland's 700th anniversary: The politics of negotiating a cultural event. *Canadian Review of Studies in Nationalism*: XXI, 1-2. Pages 33-44.
- Cantwell, Robert, 1993, *Ethnomimesis*. Washington: Smithsonian Press.
- Danielson, Larry, 1972, *The Ethnic Festival and Cultural Revivalism in a small midwestern town*. Bloomington: Indiana University. Unpublished dissertation.
- Danielson, Larry, 1991, St. Lucia in Lindsborg, Kansas. In Stephen Stern and John Allen Cicala (eds.) *Creative Ethnicity: Symbols and strategies of Contemporary Ethnic Life*. Logan: Utah State University Press.
- Klein, Barbro, 1988, Den gamla hembygden eller vad har hänt med de svenska folktraditionerna i USA? In Åke Daun och Billy Ehn (eds.) *Blandsverige: kulturskillnader och kulturmöten*. Stockholm: Carlsson.
- Klein, Barbro, 1997a, Tillhörighet och utanförskap. *Rig* 1-2:15-32.
- Klein, Barbro, 1997b, Svenskare än Sverige? Folktraditioner och kulturarvspolitik i tre svensk-amerikanska bygder. In John Hackman (ed.) *Aktuell Traditionsforskning*. Åbo: Åbo Akademi.
- Linde-Laursen, Anders, 1997, Främmande böjningsformer av det danska. In Gunnar Alsmark (ed.) *Skjorta eller själ: kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur.
- Löfgren, Orvar, 1998, Consuming America: Ethnicity and National Identity in the Marketplace. In Hans Löfgren och Alan Shima (eds.) *After Consensus: Critical Challenge and social Change in America*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Kurin, Richard, 1997, *Reflections of a cultural broker: a view from the Smithsonian*. Washington: Smithsonian Press.
- Wheeler, Wayne, 1986 (1957), *An analysis of cultural change in a Swedish-immigrant community. The case of Lindsborg, Kansas*. New York: AMS Press.

We are People Too: Notions of Humanness among Homeless Russians

Tova Höjdestrand

Homeless people are in Russia generally regarded as weak and morally inferior. The stigma strips them of human qualities and dismisses them as useless, asocial outcasts. At the same time, other social affiliations that provide a sense of human worth are normally gone. In the absence of anything else, my informants often invoke being human as such as a device that secures at least some self-respect. But the criteria for what it takes to be a human are, I suggest, slightly adjusted to their own uprooted reality by a depreciation of norms tied to the social world that they are expelled from, and an emphasis of still accessible virtues connected to purity of body and soul. The paper is based on a nine-month fieldwork conducted in St. Petersburg during 1999, which will result in a doctoral dissertation.

Bomzh

The acronym *BOMZH* is the core concept of the stigma of homelessness in Russia. *Bez opredelennogo mesta zhitelstvo*, 'without fixed abode', is an official term used by the Russian state administration for people without a registration at a permanent address, or *propiska*, as it is generally called. The *propiska* is the corner stone of the administration of the population and a prerequisite for social welfare and civil rights, but only in the town or region where it is valid. To live in St. Petersburg with a registration in Vyborg is thus the same as having no *propiska* at all, or even worse since a local adjustment in St. Petersburg today provides at least medical care and pensions for *bomzhi* previously registered in the city. The right to work also depends on the *propiska*, and what usually remains for the unregistered are different types of day labour or what the 'second economy' can offer. Not all *bomzhi* are literally homeless but manage somehow in the grey sector of society, whereas most, not all, homeless people lack a registration. St. Petersburg is supposed to have some 50.000 *bomzhi*, out of which 25% are women, but the number is vague and probably more applicable to the overtly homeless. The most common reasons of homelessness are former prison sentences, family conflicts or divorces, frauds tied to privatisation or exchange of housing, and migration from former Soviet republics and other parts of Russia. Often, a simultaneous determinant is also a loss of the intimate networks of family and friends that in practice constitute the only form of social security in contemporary Russia.

The every-day use of the word *bomzh* has ceased to refer to administrative matters and is now a derogatory synonym for bum or tramp. The *propiska* system dates from the 1930's, but *bomzh* became a common pejorative only after perestroika. Both the homeless and others say that neither the word nor its referents existed 'before'. One significant reason is that in the Soviet period, both vagrancy and absence of a *propiska* could render a couple of years in the prison camps.

Public opinion – as I perceive it, and partly as represented in a few sociological surveys – tends to view *bomzhi* as morally weak drunkards. They are supposedly unwilling to work, inclined to steal, and on the whole undisciplined, unpredictable, and violent. Being dirty, they are also assumed to pass on diseases and lice. A foreigner might be somewhat intrigued by the fact that the main ascribed characteristics of the *bomzhi* – drunkenness, laziness, and unruliness – also are vices that frequently appear when Russians – homeless and others – speak ironically of the Russian national character. Perhaps *bomzhi* also serve as unpleasant reminders of the fragile border between an established life and the street – the more ‘typically Russian’ their weaknesses are, the bigger the risk for anybody to end up in the gutter. This may be a reason why public opinion sometimes expresses a paradoxical compassion to the ‘prodigal sons’. At times, a thin strand of admiration and romanticism appears when *bomzhi* are discussed, an idea of the tramp who voluntarily chooses the road to be free from the confinements of family duties, tedious work, and state control. This liminal status is often regarded addictive: for instance are the mass media fond of quotations of the type: ‘I’ve been a *bomzh* for 10 years, and I could never go back to an ordinary life’. It may also be classified as a medical condition: Russian psychiatry has a diagnosis, *dromomania*, for a pathological craving for vagrancy.

These associations partly apply to Western conceptions of ‘bums’ as well. The difference is that ‘bum’ – or even ‘homeless’ – is not a formal category imposed on the subject by a state bureaucracy. For a Russian who has received the stamp in the passport announcing the end of the latest *propiska*, there is suddenly a new identity to deal with. My informants are certainly aware of the fact that *bomzh* is only an administrative abbreviation, but still they are seldom rid of the feeling of being stigmatised. What most of them do is trying to disarm the dehumanising force of the ascription by making its negative connotations less applicable to themselves.

We are people too

My work in St. Petersburg mainly takes place outdoors. Either I ‘hang out’ outside a soup kitchen where the clients often sit down for a while after having received their ration, or I chat with people in the queue to some activity at the Salvation Army. I also spend a substantial time at one of the main train stations, where the income potentials attract a large number of homeless people. There are various odd jobs, but in particular it is a place where everybody drinks, both passengers and casual visitors, and the main source of income for most impoverished Russians is deposit bottles. The interaction with my informants is similar in most of the places, although the station is more intense – the homeless drink there, just like everybody else, but normally cheap solvents, and they are also on the watch for bottles, luggage to carry, or other possibilities to make some money. Many of them drink at the soup kitchens as well, hiding from the staff. My work consists of a constant flux of talkative and not always sober acquaintances who turn up, chat a little while constantly interrupting each other, and then suddenly disappear. Structured interviews are not to be thought of, hardly even planned questions, but there are recurring themes in the talk. People want me, and my future readers to understand that they are not what the domiciled Russia wants us to think, that *bomzhi* are humans too.

Humanness can be invoked as a protest against violence and contemptuous behaviour from *domashnye*, as ‘domiciled’ people are referred to. Most people have experienced violence at some point when sleeping in stairs or attics, by policemen, irritated neighbours, or youth gangs who seem to specialise in beating *bomzhi*. The ones who ‘hang out’ at the station are frequently – and not without reason – taken in for drunkenness by the police, and during the confinement they are often both beaten and deprived of whatever money they might have. ‘They do it because we are *bomzhi*’ the victims complain, ‘but we are people too!’ The descriptions of what belongings were taken and how the beatings were conducted are followed by statements that the offenders are ‘not people’ – the word *nyelyudi*, ‘nonhumans’, means ‘monsters’ in Russian. So – the cruel and abusive inhumanness of the one who beats deprives the victim of her humanness as well, and the definition of being human in these laments is thus twofold: it implies kindness and compassion, but also a certain integrity of one’s body and one’s possessions. This would not seem very significant if the concept ‘human’ had not appeared in other situations too – with the same connotations, although more emphasised and elaborated.

One such context is what I call ‘identity talk’. In spite of the clear-sighted statements that ‘*bomzhi* are people too’, the word *bomzh* tends to be used as an antithesis to ‘human’ when homeless people talk about themselves. Affirming one’s dignity implies negotiating the deplorable status as *bomzh* by showing that one at least is not ‘typical’. To achieve that, some refer themselves to alternative social categories. In particular intellectuals try to maintain a sense of belonging to the ‘cultured’ part of the population – which in reality means that they pester me with endless conversations about literature and art. Others refer themselves to the criminal world, which in Russia traditionally is regarded as a distinct subculture. But this is a fragile strategy since the homeless adherent is a loser in the groups of reference too. Only certain very religious *bomzhi* make a moral profit on homelessness by applying themes of strangeness to the world and pilgrimage to their own situation.

Otherwise statements of moral values may divert and negotiate the negative traits of the stigma. Most people stress that they would work if they were allowed, many tell me to write that they drink only out of desperation and steal because there is no choice – or, the opposite, that in spite of their desperation they would never steal. What is most important and effective, however, is to emphasise one’s cleanliness and moral decency, for these are the only virtues that are within reach of agency and can be demonstrated here and now. To neglect hygiene is to ‘let go’, to give up one’s need for self respect and become a ‘real’ *bomzh*. I often hear statements like: “Nobody can guess that I’m a *bomzh* – I always look like a human”. It is true that some look better than others – a few are real snobs – and hygiene is not totally out of reach; Russian saunas are cheap, at the stations there are washrooms, and the circulation of second hand clothes among the homeless is not all that bad. But a drinking session, a beating, or just bad weather easily destroys good appearances, and it takes some effort to get back in shape. Since cleanliness, and thus self-respect and humanness, is so relative, comparisons are often used: ‘I always try to be clean, but look at that *bomzh* over there – he’s just ceased being human, doesn’t even care about lice any more!’

People also like to describe themselves as altruistic and helpful, as some sort of moral parallel to hygiene, which basically is seen, embodying self-respect. There is a good deal of mutual help among the homeless, but more

common are accusations of stinginess or of thefts. Stealing from one's homeless brethren is fiercely condemned verbally, but it happens virtually every day. The victims curse the offenders – who generally have disappeared or are unknown from the start – but then conclude with disillusion: '*Bomzhi* only steal from *bomzhi* anyway, they know that the cops couldn't care less about it'. In this case too, *bomzh* is the other, not ego, who on the contrary is loyal and generous. 'They talk about generosity until it's their turn to treat', people say disappointedly, or, as this 40-year old man: 'Those *bomzhi* just use you, but I tell you, Tova, I've spent 25 years behind bars and I've always been an honest thief!' Two weeks later he disappeared together with a large sum of money belonging to an old acquaintance of his, but that is another story.

Good people and the fellow human

Humanness as a moral virtue is even more accentuated when 'good people' are discussed. *Dobrye lyudi* is more or less an idiom, a standard way of invoking the goodness of people who without obvious reasons help one out, that is; who recognise that one is, after all, a fellow human. Kind-hearted individuals occupy the first place on a presumptive list of 'hopes and dreams' of my informants. Some certainly name a positive court decision or an appeal to some state organ as a primary hope, but usually people claim that they stay alive thanks to 'good people' and that help from 'good people' is what first and foremost can change their situation. (Somehow, 'good people' occupy the place of the huge lottery slam common in Swedish wishful imagination.) There is also a tendency to translate support from charity organisations and similar organs to fit the notion of 'good people'. Naturally people know that it is the Salvation Army as an organisation that provides new clothes, but the gratitude is in fact more often directed to Elina Pavlona who is in charge of the distribution. I have even heard a municipal soup kitchen be referred to as 'good people'.

Sometimes the adjective 'good' is not necessary. It is enough to invoke humanness as such, as in this request by an allegedly stranded man at the station: "Tova, in the end we're both just people, and I ask you this only as a human to another human – give me 150 roubles to the ticket, you're my last hope!" In this case, however, he is not trying to convince me that I should give him the money because I belong to the species of 'good people'. 'Good people' recognise and give, but they may very well do it as patrons to clients, allowing the latter to remain inferior and distinct 'others'. The humanness that this man referred to, does on the contrary deny any understanding of 'otherness'. Rather, it resembles an all-inclusive *communitas*, far above and beyond worldly identities of differentiation and separation. This total identification between people dismisses both private ownership and distinctions between patrons and clients, and there is no reason why 150 roubles, by accident in the hands of one brother, should not be transferred to the pocket of another brother. It is a handy notion to invoke when begging, and normally I hear it when working at the station – its homeless regulars often collect money to alcohol from passengers and others by using similar references to fellow-humanness. It works surprisingly often, in particular when the prospective donators are drunk themselves. Russian drinking is, as others have noted before me, to a large extent an intentional act where this soulful togetherness is the aim, which perhaps is the reason why few of the station people beg for other things than alcohol. But in

itself, this elevated comprehension of the human condition only emphasises sameness between people and highlights a thoroughly spiritual dimension of social life. It is just that the most tangible distinction in the homeless practice, which has to be erased, remains the one between those who have and those who have not.

Such a soulful interpretation of the human essence undeniably serves its ends in a life where few other factors can nurture a sense of human worth. If official positions in society, usefulness within economic structures, or loyalty to the state are counted as irrelevant both to one's self-esteem and to the value of human existence in a more general sense, what remains might make up at least for part of the mundane every-day humiliation: the purity of body and soul – albeit negotiable, and the unquestionable worth of being human as such – the only things of which nobody can deprive even a homeless person.

Good Corporate Citizenship

Magdalena Kettis

Introduction

The issue of corporations as political actors may be approached from different perspectives. This paper will discuss corporate political action in terms of Good Corporate Citizenship. The point of departure is that I have found, when interviewing Swedish multinational corporations about how they manage political risk¹⁷, that they are becoming more and more interested in promoting social responsibilities in response to the perceived importance in being viewed as a respectable and responsible citizen in society, in response to consumer pressure and as a means of facilitating operations abroad. They engage in good-corporate-citizen activities, i.e. activities that benefit society. But activities aimed at improving society such as humanitarian assistance, education, social development etc. also have commercial value. Studies show that consumers prefer doing business with and buying products from a 'good corporate citizen'-company.¹⁸ With increasing convergence between competitor products and services and the quality, price, and availability of these products, companies have turned to using factors such as corporate values and corporate image to differentiate themselves from their competitor's.

This paper will focus on the drivers behind good corporate citizenship and the move towards greater influence of social issues and responsibility on business operations and discuss implications of this development. The term 'corporate citizenship' implies tensions in terms of definition, as well as in practice. An important question is what corporate citizenship activity means for the market- state relation - does it contribute to the blurring of the border between the state and the market, between business and the political sphere, and does it alter the balance of power between governments, civil society and business?

The paper will integrate the case of Swedish multinational corporation LM Ericsson into the discussion.

¹⁷The topic of my thesis. According to a Dutch study, Dutch firms believe that following a good citizen policy is the best way to combat political risk. (Pahud de Mortanges and Allers, 1996, *International Business Review*, Vol. 5, Number 3, 1996) This paper will not focus on this connection.

¹⁸One study on consumer expectations regarding global corporate citizenship gave similar responses from consumers in the Americas, Europe, and Asia. Corporations are expected to: make money ethically; act responsibly toward the environment; be companies their children would proudly work for; invest in the local community; and invest in solving difficult social issues. *The Expanding Parameter of Global Corporate Citizenship*, Conference Report 1246-99-CH, The Conference Board. Another survey based on interviews with over 25,000 average citizens across 23 countries -, revealed that majorities of citizens in all but three of the countries surveyed think companies should go beyond the minimum definition of their role in society. "The Millenium Poll on Corporate Social Responsibility", Environics International Ltd., May 1999.

Definition of a Good Corporate Citizen

The issue of corporate citizenship and the ethics of corporations have been discussed for many decades within mainly business studies and within political economy. The concept of Good Corporate Citizenship is ambiguous and there exists no consensus on how to define the term, which is also labeled corporate social responsibility, corporate ethics and corporate citizenship. The common denominator is to make clear the link between the good health of the corporation and the good health of the community within which the corporation operates. During the past ten years, social responsibility together with other intangibles is becoming linked to financial performance and profit.

The basic good citizen requirement is probably that it is the responsibility of corporate executives to conduct business in accordance with the laws and customs of a society *and* that the rights and needs of other stakeholders (employers, suppliers, future generations, community at large) should be recognized. For corporate survival it is not sufficient to concentrate on shareholder return only. Multinational companies need to view itself as a global organization responsive to local demands. This reflects a rather passive approach. However, increasingly, corporations try to integrate corporate citizenship into the daily decision-making and management thinking, to take a more 'proactive' approach to corporate citizenship and to include a social vision into their overall strategy and mission and link it to the core business of the company.¹⁹ In other words, Good Corporate Citizenship should be used as a strategic tool. However, if the social activities of a particular company are closely linked to its core business there is always the risk that the altruistic image of a company will be damaged and the motives behind a social activity questioned.²⁰

Drivers behind Good Corporate Citizenship

The following drivers can be discerned pushing in the direction of good corporate citizen activities: world developments; ethics; profits; and demands from society - leading to changes in market-state relations.

World developments

With the end of the Cold War the international power structure has according to many shifted from a politics and defense based structure to one of economics and business. The number and sizes of markets have increased, profit horizons widened and commerce has become a very powerful agent of change in the international system. Political and economic developments over the past decades have removed many barriers from markets that used to be closed or highly regulated. But the same developments also mean that competition has become fierce and world wide. Competitive advantage is no longer derived from serving domestic and foreign markets separately but from managing one

¹⁹See for example Conference Board report *The Expanding Parameters of Global Corporate Citizenship*, Conference Report 1246-99-CH, p 5, Hägglund, A et al *Ericsson as a Global Citizen*, IHR; Hansson and Ridderstad (1996) *The Business Case for Good Corporate Citizenship*, Chalmers University of Technology and LM Ericsson

²⁰ Skandia for example, have a close link between their core business "security" and "safety" and the programs they support.

global unit establishing links with other units in the world. (Sally 1995:11) Multinational corporations have grown in number and in size. The process of globalization and the increase in multinational operations that follow, also means that companies have to learn to operate in multiple and sometimes very different communities. Making investments in potentially politically risky markets have become an important strategy for increasing long-term profitability and market share.

As a result of their increased factual or perceived power, multinational companies are being called upon to take on social responsibility to an increasingly larger extent, much due to the reduction of public spending and government-provided services in many countries. Also, as more and more countries have adopted market-based approaches to economic policy and increased mistrust in governments becomes more evident, there is a growing reliance on the private sector world wide. In sum, there is a general understanding that business today is a major player in world affairs, and that there is a new balance of power between the governments, civil society and business. With the increased power also comes the recognition of increased impact and thus responsibility.

The UN Human Development report 1997 states that *"Globalisation is presented with an air of inevitability and overwhelming conviction. Not since the heyday of free trade in the 19th century has economic theory elicited such widespread certainty. The biggest winners have been multi-national corporations. Globalisation has its winners and losers".* At the 1999 World Economic Forum in Davos, Switzerland, (February 1999) the theme was *"managing the impact of globalization"*. UN secretary-general Kofi Annan called on multinational companies to enact standards on human rights, labor and the environment in developing countries. The idea of a code of conduct that companies would impose on themselves has been proposed before, but not by anyone as highly placed as the UN secretary-general. In his speech he said that *"...The spread of markets far outpaces the ability of societies and their political systems to adjust to them, let alone to guide the course they take...History teaches us that such an imbalance between the economic, social and political realms can never be sustained for very long...Without your active commitment and support, there is a danger that universal values will remain little more than fine words. Unless those values are really seen to be taking hold, I fear we may find it increasingly difficult to make a persuasive case for the open global market..."* In other words, imposing regulations may be necessary in the future.²¹

According to traditional liberal political thought the state was the only institution to look after the public welfare, to formulate and articulate and represent the common good. And the public officials in their political role were to be ruled and motivated by the common good. Business was guided by profit maximization. In the USA, what Vogel (1978) calls the corporate accountability movement began to challenge and eventually blurred the contrast between the public and the market. *"In effect, the corporate accountability movement has forced the business community to confront the practical implications of its own legitimizing ideology"*. (Vogel 1978:16) The relative independence of the American corporate sector from public authority and the close links between corporations and governments in Europe; i.e. some form of corporatism, may partly explain why direct challenges to corporations has been an American phenomenon (Vogel 1978:11). But the pattern of business-government relations in Sweden has changed with globalization, new economic thinking, new political actors

²¹The Herald Tribune 1 Feb 1999

and new technology. Lobbying, opinion formation, consumer politics and advocacy pressure replace corporatist exchanges as methods of influence.²² The move from corporativism may then partly explain the growing interest in the concept of good corporate citizenship of Swedish corporations.

Communications technology and the Internet contribute in important ways to open up opportunities for companies to deepen their relations with customers and makes business more responsive to customer demand, but also to direct citizen pressure. Unsatisfied consumers can use the cheap and immediate power of the Internet to mobilize supporters around the world.²³

Business ethics

The fundamental ethical reason behind Good Corporate Citizenship policies is the common belief that any company has responsibilities outside the company and its shareholders. The view that "why should people who own shares be given the privileges of citizenship in the government of the firm when citizenship is denied to other people who also make vital contributions to the firm?" (Dahl 1979) is widespread. It assumes the corporations are as powerful as governments, and should be treated as governments. This view is reflected in the concepts like 'social responsibility' and 'corporate accountability'; i.e. to make corporate officials as responsive to those affected by their decisions as are elected officials (Vogel 1978:7). This line of thinking is evident in the OECD Principles of Corporate Governance stating corporate citizenship requirement of disclosure and transparency "regarding financial situation, performance, ownership, and governance of the company" (OECD 1999). A corporation has an impact on and responsibility towards its customers, employees, suppliers, the environment and the future conditions of the people of and the community in which they operate. Thus the responsibilities go past ensuring that business practices are consistent with the values of a community or host country.²⁴

There are of course arguments against companies taking on social responsibilities. Some claim that social activities should only be carried out by the state or government institutions and financed through the fiscal system; taxation and transfers. The problem of shareholder responsibility as well as democracy is present in this line of argument. Part of the profit that should go to the shareholders would instead go to social activities decided by the company. In an often cited article Friedman (1970) claims that companies should be responsible only towards its shareholders or owners; i.e. managers has the mandate to maximize the long-term value of the company, not decide how to spend the profit. In democratic terms this can be described as taxation without representation situation. (Chryssides & Kaler, 1993:236) The argument has been put

²²For a discussion on decorporatization see Micheletti, M (1995) *Civil Society and State Relations in Sweden*, p120 ff.

²³See *Financial Times*, *Mastering Risk*, Tuesday June 13, 2000 for a discussion on how the Internet has influenced the development of reputation management)

²⁴The Working Group on Global Business Ethics Principles of the Conference Board has produced a report entitled "Global Corporate Ethics Practices: A Developing Consensus" (Research Report 1243-99-RR). The report analyzes the trends and procedures being used to formulate and implement global business ethics principles, and how the formulation of these codes has become a more dynamic and inclusive process. Based on meetings in North America, Europe, Asia, and Latin America, the report discusses: (1) trends pushing in the direction of emerging consensus regarding global business ethics principles; (2) procedures used by companies to formulate and implement global business conduct principles; and (3) company efforts to monitor and reinforce global business ethics principles. See also Appendix 1.

forward that it would be more reasonable to increase the taxation of companies and thus release funds for democratic use by the government.

Profits

Social activities will not in themselves increase profits. The value lies in the added value of an improved image. If a company acts in a socially responsible way and appears caring and responsive to the needs of a community, consumers are likely to perceive the company in a positive way and will prefer that particular company's products, not the competitor's. The same line of reasoning applies to the attracting and retaining of a highly competent and talented workforce.

Milton Friedman argued in 1970 that the social responsibility of the corporation was to increase shareholder value; focusing on any other interests than the shareholders would reduce the owner's welfare. Empirical evidence has proven Friedman wrong according to a recent report on corporate citizenship and financial performance.²⁵ Instead, "corporate social responsibility can help support superior corporate financial performance and help avoid significant losses of shareholder wealth. It can help in motivating and retaining employees, increasing revenue, and attracting investment capital."²⁶ Profits are said to increase as a result of good corporate citizen policies.

Demands from Society

Demands from the society on corporations stem from the perceived power and influence of corporations on the whole society. It comes down to the legitimacy of corporate action. The scope of corporate power can be linked to the structural importance of business in the economy; the resources of companies. Corporate power becomes even more evident and disturbing when these resources are misused. The demand is that this corporate power should only be exercised with accountability. Not only shareholders should be duly compensated for the risk they assume when they invest in a company; i.e. profit, but those stakeholders who involuntarily are and will be affected by the company's operations; future generations, need also be compensated. Corporate accountability is achieved through the social control of business. Vogel (1978) claimed in 1978 that the corporate accountability movement has had, and probably will have in the future, little direct impact on corporate decisions. Instead their impact is evident on public policy towards business. According to Vogel citizen pressure on corporations has played an important part in putting a number of business related issues on the political agenda and also increasing the effectiveness of government controls over business. The OECD principles of Corporate Governance issued in 1999 is an example of how drivers are channeled to the corporate boardrooms through government bodies. The OECD Council, meeting at Ministerial level in April 1998, called upon the OECD to develop, together with national governments, other relevant organizations, and the private sector, a set of good corporate governance standards and guidelines recognizing the effects of business ethics and social responsibility on the reputation and long-term performance of corporations. However, even if citizen protests have more to do with strengthening democratic participation than

²⁵The Link Between Corporate Citizenship and Financial Performance, The Conference Board, Research Report 1234-99-RR

²⁶ibid. p 12

increasing corporate accountability (Vogel 1978:226) it obvious that the demand from society on corporations is a powerful driver.

Empowerment

What are the implications of this new type of customer satisfaction that doesn't end with product satisfaction, but also pushes companies to become politicized through the processes of political consumerism and politics of products? (Micheletti 2000) Consumers are becoming more and more interested in a company's stance on economic, social and political issues. The consumer is also becoming more and more politicized. And some companies proliferate themselves as politicized companies.²⁷ Products are embedded in a political context. But the politics of a product is pretty much invisible until citizen-consumers politicize it (Micheletti 2000:22).²⁸ That markets become politicized can partly be explained by mistrust in governments and their ability to provide public welfare, the declining power of governments in relation to business and the view that with this increased power corporate social responsibility must follow. Smith (1990) points out that the term social responsibility is subject to too many diverse interpretations and should be restricted to describe the managerial attempts to be socially responsible, 'a self-regulation doctrine'. Smith prefers the term social control of business since it "*emphasizes the concern with the exercise of power by business*" as well as the power that consumer exercise from "being a buyer in the market-place in an effort to control business."²⁹ To vote with ones feet or through consumption is a relatively simple procedure, and also empowering. To use ones consumer power to protest against a regime, take a stand on an environmental issue, or boycott for any other 'political' reason takes no more than a decision not to buy a certain brand of a product. The Internet adds to this empowerment. It provides consumers with a real-time consumer opinion exchange and enables them to quickly post their view about a company or brand.³⁰ If the values of a company conflict with those of its potential customers it will attract negative publicity.

But not only consumers are empowered through this development. The interaction between corporations and their consumers also empower the corporations. By not only purchasing products, but also voting through consumer power, consumers (involuntarily?) give corporations a political role, on a local as well as on an international level. Which is an opportunity as well as a responsibility. This political role becomes increasingly important, as there is a vacuum to fill as political parties loose their members and political participation

²⁷The Body Shop is a typical example.

²⁸ The issue of political consumerism has not been addressed in political science literature.

Micheletti does pioneer work in trying to develop a political science understanding of how consumerism affects democracy by "cross-breeding" perspectives in sociology, business studies and political studies, emphasizing governance. The governance perspective of democracy means that the state no longer has primary responsibility for citizen-well being. This responsibility is instead shared jointly by i.e. governments, NGOs and private corporations. Although governance deal only with market actors and their relationship in an indirect way, and focus on citizen-government relations, Micheletti suggests that the governance approach allows for a closer focus on corporations-citizen relationships (Micheletti, 2000)

²⁹Smith, Craig N. (1990) *Morality and the Market, Consumer Pressure for Corporate Accountability*, London and New York: Routledge

³⁰There are a number of web sites that organize public concerns: epinions.com, eComplaints.com, feedbackdirect.com, www.boycott.com.

drops as a result of lack of trust in political authority. The public sector has very little resources and many gaps to fill. Corporations have financial means, a marketing apparatus and products to sell. With a more 'proactive' corporate citizen approach, the corporation becomes a political actor who not only adjusts to consumer and societal demands, but also strives to influence society and the political agenda using marketing and lobbying strategies. Demanding more responsibility from corporations also means *giving* corporations more responsibility - a duty as well as a mandate. But "if businessmen do have social responsibility other than making maximum profits for shareholders, how are they to know what it is? Can self-selected private individuals decide what the social interest is?" (Friedman 1962:133) ³¹ On the other hand, corporations are politically neutral, and this neutrality, vast resources and an increasing incentive to pursue good citizen policies calls for as well as creates opportunities to engage in politically sensitive issues - local as well as global; and to become an influential player on the global political arena.

Committed to Good Corporate Citizenship – LM Ericsson

Multinational corporations feel there is an increased pressure put on them from society and governments to take on social responsibility and engage in different social activities and community affairs. A task they may not always feel they are capable of doing. At least not on a larger scale. In general the social activities of corporations are conducted in cooperation with political authorities, which opens up opportunities for governments as well as corporations. "Clearly, the world needs a new way to respond to disasters. What's called for is a coordinated effort. And at Ericsson, we are committed to bringing together corporate and public sector leaders in this unified cause...to reduce human suffering." Ericsson says in an ad. ³² The Swedish multinational corporation Ericsson is very concerned with its corporate citizen role. A review of the role of Ericsson in society was conducted in the late 90's, and resulted in two academic reports. In the report 'Ericsson as a Global Citizen' (1997) a new role is defined for the company, one of being socially active. "The role of industry is shifting against the backdrop of a changing socio-political scene and a diminishing public sector in Western societies. Many issues that were traditionally managed by government are now being classified as corporate responsibilities. This is particularly true for large international corporations such as Ericsson". ³³ In a previous report (1996) assessing Ericsson's Good Corporate Citizenship status, the authors suggest that Ericsson needs to improve their good citizen policies, assume an - 'It's about proactively improving society and the quality of life. The rest is telecommunications'-approach. The report proposes that the company develops a social vision and make sure the concept of good corporate citizenship is fully incorporated in the corporate culture, decision-making and management of the company. ³⁴ The review also resulted in the establishment of a special group 'Response' within Ericsson's Marketing and Strategic Business Development function. Response

³¹Friedman, Milton (1962) *Capitalism and Freedom*, Chicago, University of Chicago Press, p 133

³²An Ericsson ad in Scanorama May 2000. Another example is a Ford Motor Company ad that describes how the public affairs team at Ford "put Ford and the Mexican government in the woods together" in order to replace 3 million trees that were destroyed in forest fires.

³³Hägglund, A et al *Ericsson as a Global Citizen*, IHR 1997

³⁴Hansson and Ridderstad (1996) *The Business Case for Good Corporate Citizenship*, Chalmers University of Technology and LME Ericsson

has as its mission disaster relief and humanitarian assistance in the form of communications systems. Response has its own website with links to a number of government agencies, NGOs and Disaster Relief Organizations.³⁵ According to the senior vice president of public affairs at Ericsson, the company is very dedicated to Response and the project employs five full-time staff.³⁶

Ericsson has also founded the ERICA Award, sponsored by Ericsson and other companies, and given to non-profit organizations that use Internet technology to help others. These programs are described in the Annual Report of 1999 under a 'Corporate Citizenship' heading. Ericsson is the only Swedish multinational corporation that in their annual report commits to being a good corporate citizen and taking social responsibility.³⁷ Interviews with several managers gave that Ericsson is indeed perceived as a political actor in the sense that the company has an impact on society and the local communities in which they operate. They also work proactively, alone and in cooperation with competitors to influence on government level the regulatory work regarding telecommunications and infrastructure development on local markets. It is, however, clear that the rationale for the political and social engagement is added value in commercial terms. The social engagement of Ericsson is about acknowledging the power of the company, of taking responsibility, caring, and responding to demands from society, but it is also about reputation management, creating markets and increasing profits. Ericsson's good citizen policy does not include a clear political risk management objective. In practice, good citizen policies are used to facilitate operations in host countries.³⁸ Even if corporations like Ericsson and the state share the same values regarding environmental, humanitarian and related issues, they are separated by different value systems and different legitimization grounds and have different objectives for their actions. Corporations do not have an political agenda. For a company the ultimate rationale for the engagement in social activities must be commercial, as their *raison d'être* is profit.³⁹

³⁵www.ericsson.response.com

³⁶Interview with Lars A Stålberg, Senior Vice President, Corporate Public Affairs.

³⁷See Ericsson Annual Report, p 27.

³⁸See References section under "Interviews" for names of managers interviewed.

Appendix 1

A working party of the Trade Committee of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) has produced an extensive inventory of codes of corporate conduct. Entitled "Codes of corporate conduct: an inventory" (TD/TC/WP(98)74/FINAL), the paper presents an overview of codes of corporate conduct based on information submitted by OECD member governments and non-governmental sources. This inventory comprises 233 codes, the majority of which were issued by individual companies.

The International Chamber of Commerce (ICC) issued a Policy statement on "Responsible business conduct: an ICC approach, Group on Business in Society", on 6 May 2000. Among other topics "a framework for business principles" was included. In addition to the national and international law providing the essential framework within which business has to operate, companies support and are recommended to support – voluntarily - general business codes produced by business and other organizations. Companies can use these as benchmarks for their own business principles. At the level of broad recommendations the ICC suggested the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Guidelines for Multinational Enterprises; the International Labour Organisation (ILO) Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy; the Caux Principles (Caux Round Table); the Global Sullivan Principles.

For more specific or sectorial guidance: ICC Rules of Conduct on Extortion and Bribery in International Business Transactions; the ICC Business Charter for Sustainable Development; various ICC marketing and advertising "codes"; the Responsible Care programme (chemical industry); the Coalition for Environmentally Responsible Economics (Ceres) Principles.

Other principles, guidelines or codes have been produced for business by governments, inter-governmental agencies and non-governmental organizations (NGOs): a draft code of conduct for European enterprises operating in developing countries (European Parliament); Inter-Principles for Global Corporate Responsibility: Benchmarks for measuring business performance; Amnesty International's Human Rights Guidelines for Companies.

ICC claims that at their last count there were more than 40 such initiatives - existing or in preparation. In addition, there are various UN declarations which, while primarily directed towards governments, are also relevant to business. The Universal Declaration of Human Rights (1948) (directed to 'all organs of society'); the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work (1998); and the Rio Declaration on Sustainable Development (1992) were specified by Kofi Annan in his speech at Davos in January 1999, where he challenged to business to adopt the framework of universally agreed values and principles in the areas of human rights, labour standards and environmental protection as a "Global Compact for the 21st Century". (see www.globalcompact.org) "ICC has welcomed the challenge of the UN Secretary General, and various initiatives are underway between the UN, ICC and other business organizations to demonstrate how companies in their individual corporate practices are contributing to these values." (www.iccwbo.org)

References

- Chryssides, George D and John H. Kaler, 1993, *An Introduction to Business Ethics*. London: Chapman & Hall.
- Dahl, Robert, 1979, *After the Revolution*. New Haven: Yale University Press.
- Friedman, Milton, 1962, *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hansson and Ridderstad, 1996, *The Business Case for Good Corporate Citizenship*. Chalmers University of Technology and LME Ericsson.
- Hägglund, A et al, 1997, *Ericsson as a Global Citizen*. IHR
- McIntosh, M. (ed.), *Visions of Ethical Business*. Warwick Business School
- Micheletti, M., 1995, *Civil Society and State Relations in Sweden*, Aldershot: Avebury.
- Micheletti, M., 2000, *Shopping and the Reinvention of Democracy*. Paper for the ECPR Joint Sessions 2000 Workshop, Copenhagen, Denmark, April 14-19
- The Link Between Corporate Citizenship and Financial Performance, The Conference Board, Research Report 1234-99-RR
- The Expanding Parameter of Global Corporate Citizenship, Conference Report 1246-99-CH, The Conference Board
- OECD Principles of Corporate Governance, 1999 Organization for Economic Co-operation and Development.
- Robinson, John, 1983, *Multinationals and Political Control*. England: Gower.
- Smith, N. Craig, 1990, *Morality and the Market, Consumer Pressure for Corporate Accountability*. London and New York: Routledge.
- Vogel, David, 1978, *Lobbying the Corporation*. New York: Basic Books, Inc, Publishers.

Interviews

Ericsson:

Lars A Stålberg, Senior Vice President, Corporate Public Affairs.

Björn Magnusson, President, Ericsson, Poland

Holger Ronquist, Director, Central & Eastern Europe

Ulla Fredriksson, Chef Trade Finance

OTHER SOURCES

Ericsson Annual Report 1999

www.ericsson.response.com

www.iccsweden.se

www.iccwbo.org

www.ebnsc.org

www.fairtradecenter.a.se

www.worldcsr.com

www.csrforum.com

www.unglobalcompact.org

www.corpwatch.org

Inte bara ont i magen...

Anna-Maria Lagrelius

Nästan alla drabbas någon gång i livet av 'allmänt ont i magen', eller 'dyspepsiska symtom' som det kallas på läkarspråk. Just 'allmänt ont i magen' är emellertid en diagnos som utsetts till en av syndabockarna bakom de allt ökande läkemedelskostnaderna i Sverige under 1990-talet. Anledningen är läkemedlet Losec, som kom att ses som ett av de nyare läkemedel som många doktorer skrivit ut för lättvindigt och för fel diagnos. Andra går inte in på diagnostiseringen, utan menar att Losec i sig är ett onödigt dyrt preparat, och att det finns andra läkemedel som är lika bra – men billigare. Åter andra menar att talet om kostnader bör återföras till statsmakterna som ändå ytterst är ansvariga för vad som ska ingå i det högkostnadsskydd som gjort subventioneringen av t.ex. Losec så kostsam för samhället.⁴⁰

Därmed kan den till synes så oansenliga och anspråkslösa diagnosen 'ont i magen' ses som en plats där flera stora och viktiga frågeställningar möts. Frågeställningar som just nu är föremål för gränsflyttningar. Frågor om vad som kan visas vetenskapligt. Frågor kring om, när och hur ett visst läkemedel egentligen bör förskrivas, och vad ett enskilt läkemedel får lov att kosta i ett litet land som Sverige. Frågeställningar kring vad som är politikens ansvar, vad som är patientens och vad som är den enskilda läkarens. Problemen med att dra dessa gränser är dock inte unika för Losec utan berör i sin essens också många andra läkemedel. Detta gör Losec till ett fall med möjliga implikationer för också andra områden.

Jag kommer därför att försöka att åskådliggöra några av alla dessa gränstragningsproblem genom något så oansenligt som 'allmänt ont i magen'. Jag kommer försöka visa hur vikten av patientens upplevelse varierat i förhållande till diagnostiseringsinstrument, och hur kostnadsaspekter kommit att närvara också i vetenskapliga debatter som 'egentligen' handlar om diagnostiseringsproblem och behandlingsval. Dessa gränstragningsproblem aktualiserar också frågan kring hur gränsen mellan politik och medicinsk expertkunskap dras, och huruvida medicinsk expertkunskap kan byggas oberoende av den politiska kontexten.

Doktorerna gör fel (och det blir dyrt...)

Statens kostnad för användningen av Losec kom under det sena 1990-talet kom att uppgå till mer än en miljard svenska kronor årligen, vilket innebar att Losec ensamt kom att stå för c:a 5% av läkemedelsnotan.⁴¹ Samtidigt som Losec seglade upp som en storsäljare på läkemedelsmarknaden steg den totala kostnaden för läkemedel under hela 1990-talet mer än under tidigare årtionden - en kostnadsökning som allt mer kom att uppfattas som ett problem. Olika

⁴⁰ Att ny och dyr medicin är huvudorsaken till kostnadsökningarna anges bl.a. i referensverket Svensk Farmaci under 1900-talet. Denna syn återkommer också i ett antal utredningar. Det är emellertid en syn som kan problematiseras (Ajanki, 2000; Gerne, 2000).

⁴¹ SBU, rapport nr 150, 2000.

nationella och regionala organisationer inom hälso- och sjukvårdsområdet har därför haft just läkemedelskostnaderna på agendan, och flera av dessa har allt mer kommit att förespråka andra och billigare preparat respektive striktare diagnostisering och en mer restriktiv läkemedelsbehandling t.ex. vad gäller Losec och vissa 'ont i magen'- diagnoser.

Ett exempel på detta är landets läkemedelskommittéer, som inom sitt respektive landsting bl.a. verkar för att ta fram listor eller motsvarande på rekommenderade läkemedel. Medlemmarna i dessa kommittéer kan ses som experter, och i kommittéerna möter doktorer från primärvården doktorer som har en mer specialiserad expertkunskap inom ett snävare medicinskt område. Verksamheten formaliserades i och med Lagen om läkemedelskommittéer som trädde i kraft i samband med Läkemedelsreformen som i sin tur bl.a. syftade till att kostnadsansvaret för läkemedel successivt skulle överflyttas på respektive landsting.⁴²

Listorna på rekommenderade preparat och behandlingar syftar till att vägleda doktorerna i respektive län. Genom att studera såväl rekommendationer som vad hur olika representanter för kommittéerna motiverar sina val kan två kategorier av fel som de önskar åtgärda identifieras. Båda kommittéerna nedan har sedan mitten av 1990-talet rekommenderat Losec för åtminstone vissa dyspepsiska problem. Detta har emellertid ändrats. Så här säger två specialister inom mage-tarm nu om användningen av Losec:

Losec... har skrivits ut till en kostnad av [XX] miljoner i länet bara första halvåret, och det är alldeles för mycket. Tio procent av alla 70-åringar och uppåt står på Losec. Det är inte klokt!...

pecialist mage-tarm, Läkemedelskommitté 1⁴³

Femtio procent av all förskrivning av Losec sker på diagnosen 'allmänt ont i magen', och det är helt fel.

Specialist mage-tarm, Läkemedelskommitté 2⁴⁴

Av ovan går det därmed att förstå att vissa doktorer tydligen skriver ut Losec på ett felaktigt sätt. För ofta: "Tio procent av alla 70-åringar och uppåt står på Losec. Det är inte klokt!" respektive för fel diagnos: "Femtio procent [förskrivs] på diagnosen 'allmänt ont i magen' och det är fel." Det är tydligt att kostnadsaspekten har en del i att den felaktiga förskrivningen av Losec är ett problem: "[XX] miljoner i länet bara första halvåret, och det är alldeles för mycket".

De två läkarnas resonemang ovan återspeglas också i de listor eller motsvarande på rekommenderade läkemedel som respektive läkare medverkat i att utforma. Den ena läkemedelskommittén rekommenderar således i första hand billigare läkemedel än Losec. Den andra har i sina rekommendationer också börjat rekommendera billigare alternativ, men de har också uttryckligen rekommenderat att en viss diagnos, diagnosen 'funktionell dyspepsi', inte bör behandlas med läkemedel över huvud taget.

⁴² Tanken var att överföringen skulle innebära att läkemedelsbudgeten skulle delegeras till landstingen och inte automatiskt räknas upp med de faktiska kostnaderna såsom det skett hitintills. Denna viktiga del av reformen har dock ännu inte helt genomförts.

⁴³ Egen källa. Intervjuad hösten 1999.

⁴⁴ Egen källa. Intervjuad våren 2000.

Varför gör läkarna fel?

För att kunna förstå hur det kan komma sig att doktorer förskriver för dyra preparat och för ofta, dvs. för fel diagnos, kan man naturligtvis rikta sin uppmärksamhet till läkemedelsindustrin och dess marknadsföringsinsatser i form av bjudresor och besök av läkemedelskonsulenter mm. Sådana studier har också gjorts, och man har bl.a. påvisat att viktiga kriterier för vilka läkemedel en läkare skriver ut inte bara utgörs av effekt eller biverkningar eller pris, utan också av varumärke.

Beslut byggs upp i parallella processer

Det finns emellertid också andra studier som visar på att beslut många gånger byggs upp successivt och i parallella processer (Jacobsson, 1994). Om det är så måste det finnas andra processer än läkemedelsföretagens explicita marknadsföring som är viktiga för att förstå vilken logik som möjliggjort beslutet.

En sådan annan process skulle kunna vara kunskapsprocessen och kunskapsproduktionen inom ett visst medicinskt område. Om fokus riktas på kunskapsprocessen kan de bindningar som bygger upp ett beslut vara av ett helt annat slag än den kontakt en viss läkare har med läkemedelsindustrin (Collins, 1985; Latour, 1987). Kunskapen om dyspepsi har t.ex. förändrats under senare år liksom synen på hur de olika diagnoserna kan fastställas. Detta kan konstateras genom jämförelser mellan olika årgångar av Läkemedelsboken, som utges av Apoteket AB varje annat år.⁴⁵

En historisk återblick

De markerade avsnitten nedan är hämtade från Läkemedelsboken 1989/1990 och avser att påvisa att: 1) Det är svårt att avgränsa de olika diagnoserna från varandra; 2) Det är svårt att klart kunna fastslå såväl orsaken till symptomen som hur de ska botas; 3) Tydliga indikationer på att patienterna bör behandlas finns i texten⁴⁶; 4) Läkemedel kan prövas också på patienter där doktorn inte kan 'se' något sår eller liknande⁴⁷; 5) Förhoppningar knyts till nya behandlingsmöjligheter med anledning av "förekomst av mikrobiella agens i inflammerad slemhinna". Dessa nummer står inom parentes framför den av mig kursiverade texten nedan, anger numrerade markeringar som används i den fortsatta framställningen. Klamrar anger att text utelämnats. Värt att notera är att information och rekommendationer nedan härrör från tiden innan läkemedlet Losec blivit ett kostnadsproblem:

⁴⁵ Läkemedelsboken distribueras till såväl läkare som medicinstuderande över hela landet. Jag har bl.a. i detta syfte studerat årgångarna mellan 1987/1988 till 1999/2000, vilket därmed täcker en dryg tioårsperiod.

⁴⁶ Om patienten t.ex. röker exkluderar det inte patienten från att behandlas. Intressant att notera är att sådant som alkohol och rökning var något som enligt Läkemedelsboken 1987/1988 ansågs bidra till symptomen, medan detta samband i Läkemedelsboken 1989/1990 inte ansågs vara vetenskapligt styrkt. (Dessa texter är skrivna av samma läkare, och torde därför visa en förändring i kunskapssyn mellan perioderna).

⁴⁷ Icke-organisk dyspepsi avser patienter där besvären inte kunnat verifieras t.ex. med hjälp av diagnostiska instrument.

Gastoesofagal reflux: "Tillfällig halsbränna behandlas med antacida.⁴⁸ [] Patienter med långvariga refluxbesvär skall ges råd om ändrad livsföring (viktnedgång, rökavvänjning, höjd huvudända nattetid, [], minskat alkoholintag. (4) Medikamentell behandling ges för att höja ventrikelinnehållets ph och därmed lindra symptom och underlätta läkning av esofagit[]"

Gastrit, duodenit, ventrikelatrofi: "Med gastrit och duodenit avses här en verifierad inflammatorisk reaktion i övre magtarmkanalens slemhinna. Det finns ingen säker överensstämmelse med morfologiska förändringar, endoskopiska fynd och kliniska symptom. (5) Man har de sista åren påvisat förekomst av speciella mikrobiella agens i inflammerad slemhinna, vilket öppnar nya behandlingsmöjligheter. (2) I vad mån saltsyra, fallsalter och alkohol bidrar till förändringarna är oklart. []"

[Funktionell dyspepsi]: "En majoritet av de patienter, som söker för symptom från övre magtarmkanalen saknar organisk orsak till besvären. (3) Vid omhändertagandet är det viktigt att påminna sig att även funktionellt utlösta symptom kan vara invalidiserande för patienten. (2) Våra kunskaper om hur dessa symptom utlöses och underhålls är bristfälliga. Psykosociala förhållanden, alkohol, rökning och antiinflammatoriska läkemedel kan bidra, men deras betydelse kan ej anses vara vetenskapligt styrkt. Kliniska medikamentell behandling har givit nedslående resultat; härtill kan dock ha bidragit (1) svårigheter att avgränsa olika symptomkomplex. (4) Vid magsärsliknande epigastralgi kan antacida prövas under kort tid i regelbunden dosering"

Markeringarna indikerar således att läkare vid slutet av 1980-talet ansåg sig ha ett samhälligt ansvar för att behandla patienter, även om vissa av symptomen kunde betraktas som livsstilsrelaterade. Läkarna uppmanas visserligen att föreslå livsstilsförändringar för patienter vad gäller rökning, alkohol och hantering av övervikt, men texten visar också att orsakssambandet mellan de livsstilsrelaterade faktorerna och magproblemen inte klarlagts. Dessutom klargörs det ovan att: "Vid omhändertagandet är det viktigt att påminna sig att även funktionellt utlösta symptom kan vara invalidiserande för patienten." Dessa professionsbaserade gränsdragningar för vad dyspepsi är och vilken behandling som är aktuell tycks därmed vid den här tidpunkten inte influerad av kostnadsaspekter, åtminstone syns ingen kvarleva av sådana diskussioner i läkemedelsboken 1989/1990. Diagnosmetoderna gastroskopi och röntgenundersökning är vid den här tidpunkten inte avgörande för huruvida de av patienten angivna besvären ska behandlas t.ex. med läkemedel, eller inte.

Värt att notera är emellertid att det kunskapsläge som indikeras av texten ovan skulle kunna motivera och förebåda läkemedelsbehandling med Losec. Markeringarna 3 och 4 indikerar t.ex. att även det flertal patienter som har funktionell dyspepsi här rekommenderas läkemedelsbehandling.⁴⁹ Markering 5

⁴⁸ Antacida är ett samlingsnamn för preparat som neutraliserar det s.k. ventrikelinnehållet. Dvs. den magsyra som finns i magsäcken. Losec är inte ett antacida, men åstadkommer i princip samma sak, fast på ett effektivare sätt.

⁴⁹ Jag har i denna uppsats betraktat Läkemedelsboken som i första hand en kvarleva, dvs. ett samlat samtidsdokument över den kunskap som vid en viss tidpunkt funnits om ett område snarare än en rekommendation som avser att styra forskrivningen åt något håll. En anledning till detta är att Läkemedelsboken inte betraktats som kontroversiell av någon av respondenterna. Att Losec, som godkänns i Sverige först 1988, inte var aktuell som explicit angiven rekommenderad behandlingsmetod i Läkemedelsboken 1987/1988 stöder bilden av Läkemedelsboken som i första hand samtidsdokument. Denna tolkning är också i överensstämmelse

antyder en försiktig förhoppning till nya fynd i termer av "förekomst av speciella mikrobiella agens i inflammerad slemhinna, vilket öppnar nya behandlingsmöjligheter", vilket skulle kunna leda tanken till magsårsbakterien *Helicobacter Pylori*, som enligt senare kunskap emellertid inte förknippas med vare sig funktionell dyspepsi eller överskottsproduktion av magsyra.⁵⁰ Detta förhållande kan tala för att läkemedelsanvändningen av det nya läkemedlet Losec kom att präglas i enlighet med tidigare gjorda och delvis oklara gränsdragningar.

Om informationen baserad på Läkemedelsboken 1989/1990 verkligen kan förklara den nuvarande användningen av Losec är mer än jag i dagsläget kan bedöma. Faktum är emellertid att Losec anses bli utskrivet även till den majoritet av patienter som anses lida av funktionell dyspepsi, och att det bl.a. är detta som gjort Losec till det i särklass mest använda läkemedlet i Sverige.

Vem definierar – doktorn, patienten, eller gastroskopet?

Genom att återvända till tidigare beskrivningar av dyspepsi ur Läkemedelsboken 1989/90 kunde vi se hur diagnosen dyspepsi delats in i olika subgrupperingar. Flera av dessa subgrupperingar var konstruerade utifrån hur olika patienter beskrivit sina symtom. Dessa subdiagnoser har emellertid nu kommit att ifrågasättas då de angivna symtomen i praktiken kan stämma lika bra på allt ifrån ovanliga mage-tarm cancersjukdomar till just 'allmänt ont i magen'.⁵¹

En ny gräns mellan de olika slagen av dyspepsi dras därför nu ofta mellan organisk dyspepsi och funktionell dyspepsi. Organisk dyspepsi innebär att de upplevda symtomen kan förklaras med hjälp av någon underliggande sjukdom som konstaterats med hjälp av objektiva bevis, t.ex. att sår i magslemhinnan konstaterats. Funktionell dyspepsi blir därmed en restdiagnos. Gränserna för vad som är eller inte är att betrakta som relevant för diagnostiseringen har därmed förändrats, och det är patientens egna upplevda symtom som har 'förlorat' i vikt till förmån för den information om sår och liknande som kan erhållas genom en titt i gastroskopet.⁵²

Enligt uppgifter så söker mellan 50-70 procent av de patienter som söker för dyspepsiska besvär s.k. 'funktionell dyspepsi' (SBU rapport nr 150, 2000). Det saknas emellertid objektiva bevis för att behandling med populära preparat

med det syfte som Apoteket AB tycks ha med Läkemedelsboken, som intervjuats om detta februari 2000 och angav att Läkemedelsboken främst syftar till att i varje upplaga presentera vedertagna om än uppdaterade medicinska behandlingsmetoder. I Läkemedelsboken 1989/1990 finns Losec omnämnt som syrahämmande läkemedel. Först i Läkemedelsboken 1991/1992 kopplas preparatet explicit till allvarigare sjukdomar som inbegriper sår och inflammationer.

⁵⁰ Det anses numera klarlagt: "att det inte är saltsyra utan en bakterie, *Helicobacter Pylori*, som orsakar magsår (Werkö, 1997).

⁵¹ Slutsatser om skillnaden i kunskapssyn har här dragits genom gjorda jämförelser mellan Läkemedelsboken 1995/1996 och 1997/1998. I den senare utgåvan anses värdet för diagnostisering av de symtom patienten beskriver ha blivit mindre, en förändring som uttrycks än tydligare i 1999/2000, s. 47: [angående symtomklassifikation av funktionell dyspepsi]: "Den kliniska relevansen av denna uppdelning har därför ifrågasatts".

⁵² Ett gastroskop är ett böjbart, rörformat instrument som är utrustat med ljus och optik. Med hjälp av gastroskopet kan doktorn noggrant studera t.ex. patientens magslemhinna, uppifrån och ner, för att se om det t.ex. finns något sår. Organisk dyspepsi kan grovt räknat delas in i två stora undergrupper ulcussjukdom (t.ex. magsår) eller refluxsjukdom (inflammerad matstrupe), två sjukdomstillstånd som kan konstateras med hjälp av gastroskop. Exempel på refluxsjukdom är t.ex. att 'ventilen' mellan magsäcken och matstrupen inte sluter tätt, t.ex. beroende på bräck i övre magmunnen (s.k. diafragmabräck).

som t.ex. Losec har någon effekt på denna heterogena grupp, vilket är ett av de angivna skälen till att en av läkemedelskommittéerna ovan uttryckligen rekommenderar att den gruppen inte behandlas med läkemedel. Det resone-mang som förs kan emellertid ses som ett symtomatiskt uttryck för en syn på sjukdom som har kommit att utvecklats inom läkarprofessionen.

Det är vanligt att läkarna ställer fel diagnos hos patienter med magont, ofta förväxlas magsår som orsakats av bakterien *Helicobacter* med reflux-sjukdom. Refluxsjukdom orsakas av hål på diafragman där saltsyra från magsäcken går upp igenom luftstrupen och ger halsbränna och ska inte förväxlas med magsår. Magsår kommer av bakterien *Helicobacter* och behandlas med antibiotika för att döda bakterien och läka såren. "Det rör sig om två helt olika sjukdomar som ofta blandas samman", säger Per Stål, överläkare i gastroenterologi på Danderyd.⁵³

Av ovan går det således att förstå att idén om en sjukdom som klart avgränsbar enhet som objektivt kan verifieras, kan betraktas som en stark norm - vare sig detta fastställs genom mätning av förekomst av bakterien *Helicobacter Pylori* eller genom att doktorn med instrumentets hjälp kan se att t.ex. magmunnen inte sluter tätt. I många av debatterna i Läkartidningen som handlar om när i vårdkedjan en patient bör genomgå en gastroskopi (dvs. få magen undersökt från insidan med hjälp av gastroskopet) utelämnas dyspepsins eventuella vaghet nästan helt. Det som debatteras är istället sådant som huruvida alla patienter med dyspepsiska symtom ska gastroskoperas först, eller om test av förekomst av magsårsbakterien *Helicobacter Pylori* ska göras först - för att t.ex. undvika onödiga, och därmed onödigt dyra, gastroskopier.⁵⁴

Problemet med de hjälpsökande patienterna är emellertid inte löst genom att gränsen mellan den 'riktiga' sjukdomen (organisk dyspepsi) och subjektiva besvären (funktionell dyspepsi) nu dras baserat på vad gastroskopet utvisar. Även om halsbränna och t.ex. sura uppstötningar inte går att bevisa⁵⁵ är det ändå ett ganska påtagligt, för att inte tala om besvärande, symtom. Gränsdragningen och valet av behandling därmed inte lika självklart enkel som citatet ovan indikerar...

Dyr behandling eller dyr diagnos?

Av ovan går dock att förstå att många doktorer får patienter med halsbränna och sura uppstötningar som inte nödvändigtvis orsakat sår eller vars symtom inte nödvändigtvis kan verifieras med hjälp av t.ex. gastroskopi. För denna kategori är just de upplevda symtomen problemet, varför patientens egen berättelse⁵⁶ är det enda doktorn kan göra sin bedömning efter. Kunskapen om symtom och sjukdom delas därför i det här fallet mellan patienten och doktorn, och gastroskopet har för den här gruppen ingen ytterligare information att ge. Om det är de sura uppstötningarnas påtaglighet eller inte som varit avgörande

⁵³ Källa: www.netdoctor.se, (sekundärkälla: Göteborgsposten, ons. 000920, TT, sida 6)

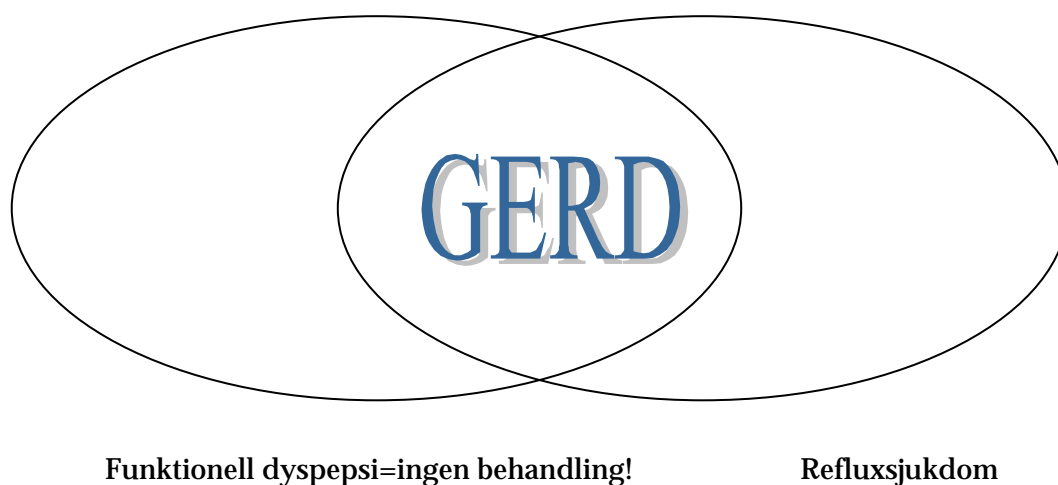
⁵⁴ Denna tentativa slutsatser har dragits genom studier av artiklar som sökts fram i Läkartidningens databas, www.lakartidningen.se. En anledning kan dock vara att många läkare inte har någon omedelbar förhoppning om att problemet med den vaga och troligen heterogena diagnosen 'funktionell dyspepsi' kommer att lösas inom överskådlig tid.

⁵⁵ Dvs. även om inte s.k. refluxsjukdom påvisas.

⁵⁶ Den s.k. anamnesen.

kan vara svårt att avgöra, men faktum är att en ny eller nygammal subdiagnos börjat utkristallisera sig ur restdiagnosen. Denna subdiagnos kallas ibland, reflux och ibland GERD (gastroesofagal refluxsjukdom), och ibland räknas den inte ens till dyspepsi utan ses som en helt egen diagnos.

Gränsdragningsproblematiken mellan patientens egen redogörelse och gastroscopets fynd ställs därmed på sin spets i just gränsdragningsproblematiken mellan halsbränna och irriterad matstrupe. Sura uppstötningar är problemet i båda fallen. En viktig skillnad är att sår eller inflammation i matstrupen inte kunnat observeras hos den ena gruppen. I den vetenskapliga litteraturen framgår att preparat som t.ex. Losec kan hjälpa patienter med GERD, där reflux eller halsbränna är karaktäristiskt (SBU, rapport nr 150, 2000).

Figur 1. GERD, reflux och halsbränna⁵⁷ – vaga och diffusa besvär eller att likställa med sjukdom?

En fråga är därmed om det är behandlingen för dyspepsi som är dyr, eller om det är diagnosen som gör det så kostsamt för samhället. Båda dessa argument återkommer i de läkemedelskommittéers listor eller motsvarande, på rekommenderade preparat som nämnts ovan. I det ena fallet genom att ett dyrare läkemedel i ersätts med billigare och i det andra fallet genom att läkemedelsbehandling inte kommer ifråga för patienter med 'fel' diagnos. Beroende på vilken vikt den enskilda doktorn lägger vid patientens egen redogörelse för sina symtom, läkemedelskommittéernas rekommendationer, det politiska trycket med anledning av kraven på billigare och mer korrekt förskrivning etc. så kan patientgruppen med halsbränna komma att definieras in i olika grupper. De kan ses som tillhörande patienter med refluxsjukdom vilket i så fall är en mer eller mindre godkänd förskrivningsorsak, eller som patienter med funktionell dyspepsi vilket inte är en riktigt rumsren diagnos.

Den här gränsdragningsproblematiken återspeglas dock inte i förskrivningsstatistiken⁵⁸ – den statistik som visar att Losec förskrivs på ett felaktigt

⁵⁷ I strikt medicinsk mening kan GERD, reflux respektive halsbränna definieras något olika. Det centrala och relevanta i den här uppsatsen är emellertid att reflux, dvs. sura uppstötningar vilket kan ge såväl ont i magen som halsbränna ingår i symtombilden för GERD. Dessa begrepp används därför synonymt i texten. GERD anses således inte nödvändigtvis vara detsamma som refluxsjukdom.

⁵⁸ T.ex. i den återkommande recept-diagnosundersökningen.

sätt. Den sammantagna Losecförskrivningen beskrivs istället i termer av att c:a 30 procent förskrivs för funktionell dyspepsi, omkring 40 procent förskrivs mot refluxsjukdom samt c:a 30 procent förskrivs mot olika typer av magsår eller liknande.⁵⁹ Hela gruppen patienter med en besvärande halsbränna har därmed försvunnit, för att möjligen till en del återfinnas bland de patienter som anses lida av refluxsjukdom – ett tillstånd som dock ofta innebär helt andra saker.⁶⁰ Den försvunna gruppen är dessutom inte vilken grupp som helst, utan det är just den grupp som många läkare anser är stor, och som kanske - om den gick att undersöka - skulle indikera att den felaktiga förskrivningen av Losec är betydligt lägre än vad som vanligen anges. Varför har denna stora grupp patienter försvunnit?

Det bortdefinierade och politiskt obekväma problemet?

Fallet med de bortdefinierade patienterna tycks vara ett exempel på hur definieringen av något, dvs. gränsen, skiljer sig mellan olika kontext. I den officiella diskursen bör t.ex. det som räknas som funktionell dyspepsi inte behandlas. Om det är så att funktionell dyspepsi är en diagnos som utesluter behandling, så blir behandlingen för just den diagnosen mycket billig för samhället. Det blir ingen behandling alls, åtminstone inte i vissa landsting. Att den billiga diagnosen leder till många billiga 'behandlings' förutsätter dock att reflux och halsbränna anses ingå i den diskvalificerande diagnosen 'funktionell dyspepsi'.

Om halsbränna eller reflux däremot skiljs ut från 'funktionell dyspepsi' gör den 'nya' gränsdragningen att antalet patienter med diskvalificerande diagnos kan antas vara färre. En sådan annan gränsdragning kan därmed kvalificera reflux för läkemedelsbehandling med dyra Losec utan att doktorn skulle göra 'fel' på något sätt, dvs. Refluxsjukdom kräver emellertid 'egentligen' mer objektiva bevis än patientens egna subjektiva upplevelser av 'ont i magen' respektive halsbränna, t.ex. fynd som konstaterats med hjälp av genomförd gastroskopi.⁶¹ Om det är så att en majoritet av de patienter som anses ha 'funktionell dyspepsi' av den behandlande doktorn anses lida av läkemedelsvärdig reflux kommer den strikta läkemedelslistan som för 'funktionell dyspepsi' rekommenderar: "*inget preparat rekommenderas p.g.a. avsaknad av dokumenterad effekt*", inte ha någon bäring på kostnaderna – även om följsamheten är hög bland doktorerna.

Att definiera de patienter som har GERD olika beroende på kontext kan därför vara ett sätt att hantera det politiskt, och medicinskt omöjliga - att ge patienter dyr, men kanske effektiv Losec i strid mot såväl politiska som medicinska påtryckningar från den egna professionen. För det finns en fråga som inte förekommer i debatten. Det är frågan om vem som har kunskap om var gränserna för sjukdomen går – läkaren, patienten eller diagnoshjälpmidlen – och hur det kommit sig att just denna har fått tolkningsföreträde?

⁵⁹ Uppgiften hämtad från en av de studerade läkemedelskommittéerna.

⁶⁰ För patienter som t.ex. lider av s.k. diafragmabräck finns t.ex. inte de fysiska förutsättningarna för att hålla kvar magsaften i magen, och enligt många läkare är det detta, eller inflammation i matstrupen som är kännetecknande för refluxsjukdom. Denna gränsdragning ter sig däremot tydlig när det gäller diagnosen GERD (gastroesofagal refluxsjukdom).

⁶¹ Det finns andra sätt att diagnostisera på och som kan var mer relevanta än gastroskopet i fallet refluxsjukdom, t.ex. tester som mäter läckage av magsaft och syranivå. Jag förenklar emellertid resonemanget ovan något.

Referenser

Ajanki Tord, 2000, Billigt inte alltid bäst, Läkemedelsvärlden nr 10.

Collins, Harry M., 1992 (1985), *Changing Order: Replication and Induction in Scientific Practice*, The University of Chicago Press, Chicago.

Gerne, Birgitta, 2000, Äldre läkemedel orsak till ökade kostnader i USA, Läkemedelsvärlden nr 10.

Jacobsson, Bengt., 1987, *Kraftsamlingen*. Lund: Bokförlaget Doxa.

Latour, Bruno, 1987(seventh printing), *Science in Action*. Harvard: Harvard University Press.

Läkemedelsboken 1989/90. s. 37-45. Apoteket AB.

SBU, 2000, Ont i magen. Rapport nr 150

Svensk Farmaci under 1900-talet, 1999, Stockholm: Apotekarsocieteten, AB

Werkö, Lars, 1997, En magstark historia, Läkartidningen vol. 94 nr 5:348-349

Innehållsanalys av artiklar framsökta i Läkartidningens artikelsök på begreppen dyspepsi, gastroskopi, helicobacter pylori och reflux mellan 1996 och 2000, , www.lakartidningen.se

Innehållsanalys texterna i Läkemedelsboken angående 'funktionell dyspepsi' årgångarna: 1987/1988; 1989/1990; 1991/1992; 1993/1994; 1995/1996; 1997/1998; 1999/2000, helicobacter pylori och reflux mellan 1996 och 2000, Apoteket AB

Internt material från tre läkemedelskommittéers informationsblad/publikationer samt listor eller motsvarande på rekommenderade preparat mellan 1998-2000.

Intervjuer med representanter för läkemedelskommittéer 1999/2000.

Intervjuer med representant för Apoteket AB angående syftet med Läkemedelsboken 8 februari 2000.

www.lakartidningen.se

www.netdoctor.se